G. I. BRĂTIANU
PROFESOR SUPLINITOR LA FACULTATEA DE LITERE DIN IAȘI

CONCEPȚIUNEA ACTUALĂ
A
ISTORIEI MEDIEVALE

LECȚIE DE DESCHIDERE A CURSULUI DE ISTORIE UNIVERSALĂ
CU UN APENDICE BIBLIOGRAFIC

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1 9 2 4

www.dacoromanica.ro

G. I. BRĂTIANU
PROFESOR SUPLINITOR LA FACULTATEA DE LITERE DIN IAȘI

CONCEPȚIUNEA ACTUALĂ

A

ISTORIEI MEDIEVALE

LECȚIE DE DESCHIDERE A CURSULUI DE ISTORIE UNIVERSALĂ
CU UN APENDICE BIBLIOGRAFIC

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1 9 2 4

www.dacoromanica.ro

CONCEPŢIUNEA ACTUALĂ A ISTORIEI MEDIEVALE

LECŢIE DE DESCHIDERE A CURSULUI DE ISTORIE UNIVERSALĂ
DELA
FACULTATEA DE LITERE DIN IAŞI, XXII NOEMVRIE MCMXXIII

Insemnătatea ce o dă îndeobşte învăţământul superior diferitelor perioade ale istoriei universale este felurită şi foarte neegală. A cuprinde în cadrul unui singur curs întreaga evoluţie a omenirii timp de mai bine de cincisprezece veacuri, a stăpâni şi a expune sistematic toată activitatea materială, toată viaţa sufletească a acestei vremi, atât de îndelungate, ar fi din partea oricui o siluire nefolositoare a ştiinţei: numărul izvoarelor creşte cu cât ne apropiem mai mult de timpurile în cari trăim, şi critica lor devine cu atât mai grea cu cât ştirile sunt mai numeroase şi mai complexe. O mărginire eră deci aproape firească — dealtfel limitarea rămâne şi acum în această materie, o nevoie de neînlăturat. Dar criteriul de alegere este mai întotdeauna arbitrar şi adesea nedrept. Dacă interesul ce-l purtăm istoriei stă în a lămuri numai originile lumii de astăzi, sunt generaţii a căror urmă se pierde în depărtările trecutului şi pomenirea lor s'ar păreà deci că e de prisos. «Pentru a ne da seamă de constituţia politică a Angliei de astăzi, scriau acum un sfert de veac, Langlois şi Seignobos, în cunoscuta lor «introducere la studiile istorice» [1]), *Witenagemot*-ul anglo-saxon n'are nici o valoare, cunoaşterea împrejurărilor din secolul XVIII-lea şi al XIX-lea e însă capitală. Evoluţia societăţilor civilizate a mers atât de

[1]) *Introduction aux Etudes Historiques*, Paris 1897, p. 278.

www.dacoromanica.ro

repede de o sută de ani încoace, încât istoria acestei sute de ani înseamnă mai mult pentru înțelegerea formei lor actuale decât aceà a zece veacuri ce le-au precedat. Ca lămurire a vremii de față, istoria s'ar puteà reduce numai la studiul perioadei contimporane».

Cine nu vede că se poate deslușì în această părere de acum douăzeci și cinci de ani, aceà «subiectivitate» pe care autorii ei o considerau, cu drept cuvânt «inerentă oricărei construcțiuni istorice». Am spune poate mai exact «relativitate», dacă nu ne-am teme să abuzăm de un termen pe care noua modă științifică l-a pus prea des în circulație — și nu întotdeauna în chip fericit. Istoricii dela 1900 trăiau într'o vreme de liniște și de mare belșug material: nu lipseau firește nici atunci motive de îngrijorare pentru viitor, dar grija imediată a zilei de mâine nu intrà în preocupările obișnuite. Starea de lucruri la care se ajunsese părea asigurată pentru multă vreme, formele de guvern nesupuse schimbării; iar dacă unele elemente ale socialismului înaintat așteptau împlinirea scripturilor și «seara cea mare» ce erà să fie judecata de apoi a lumei capitaliste, ele considerau totuș că, în practică, soarele acelei zile erà încă departe de-a apune. Temeliile acestei lumi —bune, rele, cum erà—păreau atât de trainice, regulele desvoltării ei viitoare atât de bine lămurite, că cercetarea altor vremuri depărtate, de frământare sângeroasă și de grea plămădire, puteà să pară neîolositoare. Imprejurările turburi ale acelor veacuri uitate puteau reține atențiunea specialiștilor și satisface curiozitatea unor spirite dornice de întâmplări ciudate — nu puteau însă atârnà în cumpănă față de marele secol, al tuturor fericirilor, al tuturor propășirilor, veacul al XIX-lea.

Pe această omenire nepăsătoare și pașnică, războiul se prăbuși ca un trăznet din cer senin. Veni cu toate cruzimile, cu toată deslănțuirea lui de instincte brutale, cu toate zguduirile economice și sociale ce urmară prefacerilor politice. Punctul de vedere s'a schimbat cu desăvârșire, însăș perspectiva istorică nu mai e aceeaș. Din mormântul vremurilor apuse, răscoala, foametea, molima au răsărit din nou printre

www.dacoromanica.ro

oameni, nu ca ecoul îndepărtat al vreunui basm învechit, ci ca o realitate nemiloasă. La poarta fiecăruia nevoia bate cu pumn de fier — niciodată nu s'a înțeles mai deplin și mai adânc ce înseamnă a fi «cu zilele în mână». In goana ei — adesea inconștientă — după învățăminte, după povețe și asemănări, mulțimea se îndreaptă acum aiurea. Dacă Italianul Ferrero își tipărește acum doi ani «Prăbușirea civilizațiunii antice»[1]) povestea este cu tâlc și tendința ultimelor capitole o arată îndeajuns de lămurit. Ceeace este la dânsul prevestire amenințătoare, capătă la Germanul Spengler caracterul unei sinistre profeții: în chiar titlul cărții se vestește sfârșitul «Lumii Apusene»[2]). Civilizația noastră, ca și cea a lumii vechi, va fi supusă peirii; nu e locul de-a lămuri aici principiile filozofice din cari decurge această părere, concluzia însă e aceeaș. Indrăzneață ca gândire, puternic documentată, cartea și-a făcut drumul: susținută de unii, viu criticată de ceilalți, a stârnit în jurul ei o întreagă literatură[3]). Faptul însă rămâne — în căutarea de exemple pentru viitor și în cercetarea trecutului, atențiunea lumii învățate se întoarce spre acele timpuri disprețuite odinioară, căutând să smulgă veacului de mijloc taina sfârșitului unei civilizațiuni și a alcătuirii încete a Lumii Noi.

Dar lăsând la o parte orice considerațiune de actualitate — deși nu-i ușor pentru un istoric de-a se desface de mediul în care trăește și care îi dă tiparul inconștient al gândirii — va trebui să dăm mai multă însemnătate acelor timpuri pe cari ne-am obișnuit a le numi medievale — cu înțelesul pejorativ de vreme mjilocie, nedeslușită și informă. Ce-i drept, tradiția îndelungată a umanismului ne-a deprins a ne simți mai aproape de comentariile lui Caesar decât de «legenda aurie» a lui Iacob de Varagine și de cronica lui Otto de Freising; democrația atenian㠠a lui Nicias și Cleon o înțelegem mai lesne decât lumea feudală a unei «chanson de geste».

[1]) *La Ruine de la Civilisation Antique*, Paris 1921, trad. germ. Stuttgart 1922.
[2]) *Der Untergang des Abendlandes* 2 vol.: *Gestalt und Wirklichkeit*, 1918. *Welthistorische Perspectiven*, 1922.
[3]) E. M. Schröter, *Der Streit um Spengler*, München 1922; A. Messer, *O. Spengler als Philosoph*, Stuttgart 1922.

www.dacoromanica.ro

Nu putem însă lăsà într'o uitare vitregă o mie de ani din desvoltarea omenirii, fără să ne lipsească atâtea verigi în lanțul continuu al evoluției noastre, fără să lăsăm nelămurite atâtea puteri vii izvorîte din acele vremuri și prea mult timp ascunse sub haina împrumutată dela Antichitate. Nu va fi nevoie să ajungem la exagerările unui Houston Stewart Chamberlain care vede în anul 1200 punctul de razim (Angelpunkt) al istoriei Universale pentrucă își închipuie, în concepțiunea lui de exclusivism de rasă, că mântuirea Lumii prin Neamul Germanic începe în veacul al XIII-lea [1]). Nu e însă mai puțin adevărat că hotarul absolut ce-l trăgeà un Burckhardt între Evul Mediu cufundat în întuneric și strălucirea Renașterii nu se mai poate menține astăzi [2]). Dacă în viața statelor din epoca modernă, cele dintâi mari monarhii centralizate se ivesc în Apus, unde, rând pe rând, Spania, Franța și Anglia își așează hegemonia, pentru ca mai târziu să se ridice împărățiile din Europa Centrală, pe când Răsăritul e cuprins de valurile năvălirii turcești, această desfășurare se poate întrezărì în situația internațională de pe la sfârșitul veacului al XIII-lea. Franța lui Filip cel Frumos e mai aproape de Statul modern decât Germania ieșită din Interregnum în care domnise *bellum omnium contra omnes*. Și această Germanie, cu toată ierarhia încurcată a feudalității tradiționale, găsește în acest sistem temelii sociale mai puternice decât regatele din răsărit: Ungaria, Polonia, în cari golul dintre magnați și proletariatul rural nu-l astupă decât elemente orășenești venite de peste graniță [3]). Dacă încercăm să găsim în domeniul economic limita dintre veacul de mijloc și timpurile moderne, și dacă credem că o putem stabilì prin trecerea dela economia naturală la aceà a banului, ar fi destul să amintim că dela începutul veacului al XIV-lea papalitatea, putere prin esență spirituală, este în neputință de a-și menține rolul fără o organizație fiscală din ce în ce mai puternică [4]).

[1]) *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts.* I, p. 6.
[2]) *Die Cultur der Renaissance in Italien*, 1860. Trad. fr. Paris 1885.
[3]) Hellmann, *Frühes Mittelalter* in Hartmann, *Weltgeschichte* I, 4, p. 333.
[4]) G. Mollat, *Les Papes d'Avignon*, Paris 1912, p. 46.

www.dacoromanica.ro

Iar în ce privește viața intelectuală și marile curente de idei, filozofia modernă este în germene în școlile secolului al XIII-lea: sub spoeala uniformă a scolasticei, gândirea anglo-saxonă arată la Robert Grosseteste și la Roger Bacon, ciudatul ei amestec de empirism, de utilitarism și de misticism religios. Universitatea din Paris imprimă cugetării franceze, pentru veacurile ce vor să vie, gustul înnăscut al abstracțiunii, al raționamentului *a priori*, al clarității logice. Ce-i drept Descartes, în construirea sistemului său, va porni dela *tabula rasa;* dar mentalitatea care îl inspiră, obiceiul de a-și cârmui viața după principii abstracte și absolute, izvorește inconștient dela înaintașii săi, chiar dela acei scolastici de cari se leapădă ca de o povară nefolositoare. Unul dintre cercetătorii mai noi ai sistemelor filozofiei medievale a putut scrie, anul trecut, acest erânduri de o adâncă pătrundere: «trebuie să lăsăm în seama legendelor istoria unei Renașteri a gândirii ce ar fi urmat unor secole de somn, de întuneric și de greșeli... nu ne vom lepădà de istoria noastră, negând-o, după cum nici omul nu se poate despărți de viața sa anterioară, încercând s'o uite»[1]).

De fapt Evul Mediu nu e noaptea ce se lasă greu peste apusul de soare al culturii greco-romane, pentru ca s'o împrăștie razele biruitoare ale răsăritului Renașterii; nu înseamnă, în desvoltarea vieții universale, o prăpastie de «*saecula barbara*» între două culmi ale civilizației. In sfârșitul tragic al lumii antice, catastrofa este a formei — fondul este o evoluție a omenirii spre ținte noi, este o schimbare de valori morale. Lumea veche iese mai degrabă din arenă decât se prăbușește: este un «Ausgang»[2]) mai mult decât un «Untergang»[3]). Iar în ordinea nouă ce îi urmează, ideea universală a Creștinismului aduce mai mult o transformare decât o întrerupere[4]). «Cetatea lui Dumnezeu», *Civitas Dei* a în-

[1]) Gilson, *La Philosophie du Moyen Age*. Paris 1922, II p. 153.
[2]) Geffcken, *Der Ausgang der Antike*, Berlin 1921. (*Schule u. Leben* 3).
[3]) Seeck, *Geschichte des Untergangs der Antiken Welt*, Berlin—Stuttgart, 1901—1920, 6 vol.
[4]) Cf. M. Dvorák, *Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei* in *Historische Zeitschrift* 119 (1918) p. 13.

www.dacoromanica.ro

locuit pe aceà a norcadelor, împărăția lui Hristos pe aceà a lui Caesar. Dar dacă chipurile zeilor s'au prăbușit, biserica nouilor vremuri va ști să folosească pietrele templului pentru temeliile ei.

De altfel conștiința însăș a unei deosebiri între lumea veche ce trăise în cadrul puternic al «valului» granițelor romane și lumea nouă a regatelor germane ce se ridică pe rămășițele imperiului, este creațiunea unor timpuri mult mai recente. Cronicarii creștini ai primelor secole — un Eusebiu de Cesarea, un Ieronim care-l continuă, se mulțumiseră să caute sincronismul între istoria biblică și trecutul neamurilor păgâne. Iar dela nașterea Mântuitorului și până la judecata din urmă, pe care o credeau foarte apropiată, nu erà loc decât pentru o singură *aetas*, o singură epocă, în care omenirea aplecată sub povara tuturor păcatelor așteptà din zi în zi să răsară cei patru călăreți apocaliptici, vestitorii sfârșitului veacului și ale trâmbițelor zilei de apoi. O altă credință întărià acest fel de-a privì lucrurile: In profețiile proorocului Daniil, cari se ceteau atunci tot atât de mult ca și toate celelalte cărți sfinte, erà vorba de patru monarhii universale cari erau să-și împartă stăpânirea lumii până la sfârșitul ei. La părinții bisericii — la Sf. Hipolit ca și la Origen, la Ieronim ca și la Eusebiu, interpretarea e aceeaș: întâia domnie a fost a Babilonului *(regnum Babyloniorum)*, a doua a Mezilor și Perșilor *(Medorum atque Persarum)*, a treia a Macedonenilor *(Macedonum successorumque Alexandri)* iar a patra erà firește Impărăția Romei, care adusese norcadelor pacea romană, în zilele căreia se născuse Hristos. Cu a patra monarhie se încheià șirul stăpânirilor omenești și cu sfârșitul ei trebuià neapărat să înceapă Impărăția Cerurilor. Cu mici modificări, această teorie s'a păstrat întreagă până în vremea Renașterii; o găsim la Sulpicius Severus, la Sf. Augustin și la Orosiu, ca și în cronicile de mai târziu. Incheierea logică era că Imperiul Romei nu pierise, decarece nu se arătaseră nicăiri semnele și minunile timpului din urmă. Că barbarii trecuseră hotarele, că Roma însăș nu mai aveà împărați, că adânci prefaceri economice și sociale schimbaseră înfățișarea

www.dacoromanica.ro

lumii — acestea toate nu puteau cumpăni greutatea profeției întărite de tradiție. Dealtfel închipuirea rămăsese — eră doar un Imperiu la Constantinopol iar după anul 800 și un împărat în Apus. Impărăția nu fusese nimicită; trecuse numai dela unii la alții, din Roma la Bizanț, dela Bizantinii lui Iustinian la Francii lui Carol cel Mare. Iar orașul Romei, în urma acestei transferări *(translatio)* rămăsese doar cu cinstea de a da numele său imperiului: *Regno ad Graecos seu ad Francos derivato urbis tantum antiquae dignitatis ac nominis manet vestigium* scrie încă în secolul al XII-lea Otto de Freising[1]). Dar în Răsărit ca și în Apus, numele acesta nu se schimbă; cu renașterea studiilor de drept roman în Italia, continuitatea se va accentuà și mai mult, iar juriștii școalei din Bolonia vor hărăzì împăratului german toate drepturile moștenirii lui August, pe cari un Henric al VI-lea va fi gata să le revendice. Pe pecetea lui Otto al III-lea, către anul 1000, ne izbește falnica inscripție: *Renovatio imperii romani.* Sub Henric al II-lea la începutul secolului al XII-lea cercul coroanei imperiale poartă săpate cuvintele versului ce se putea cetì altădată pe mormântul lui Caesar — așà cel puțin spuneà legenda: *Roma caput mundi regit orbis frena rotundi*[2]). Frideric al II-lea va bate augustalul lui de aur tocmai la 1231, purtând pe o față chipul lui cu toga și cununa de dafin a imperatorului antic, iar pe cealaltă acvila pururea învingătoare. Ficțiune religioasă, ficțiune politică, tradiția supraviețuește obiectului. Rar întâlnim o părere care să se încumete să iasă din făgașul obișnuit. Episcopul Frechulf de Lisieux, în secolul al IX-lea, va ști să deosebească imperiul Romei ce se isprăvește cu Romulus Augustulus de cârmuirea regilor — *reges gentium*, care începe cu năvala lui Odoacru. Dar este numai un glas izolat în consensul obștesc al cronicarilor. Va trebuì să vie Renașterea care să opuie clasicismul antichității unei vremi ce pare tot mai barbară, ca să se

[1]) Cf. Moritz Ritter, *Studien über die Entwicklung der Geschichtswissenschaft in Hist. Zeitschrift*, 107 (1911) p. 269. V. în general p. această concepție Bernheim, *Lehrbuch der Hist. Methode* p. 65 sq.

[2]) Kleinclausz, *L'Empire carolingien*, Paris 1902 p. 573, 576.

www.dacoromanica.ro

întrevadă începutul unei perioade noi în căderea imperiului roman de Apus. Machiavel își va începe istoria Florenței, așezând la temelia noilor așezăminte ale Italiei năvălirea germanică ce copleșește și distruge imperiul. Dar în veacul al XVI-lea un Sleidan, în plină Renaștere, în plină Reformă, își va intitulà încă cronica: «Despre cele patru monarhii», a cincea fiind cu neputință, deoarece s'ar ajunge la o dezmințire a proorocului Daniil! Niciodată poate zidul tradiției cimentat de veacuri n'a îngrădit mai mult privirile, ascunzând după fațada lui rigidă și neschimbată realitatea complexă și variabilă a împrejurărilor și evenimentelor. Deabià în secolul al XVII-lea, profesorul din Halle, Cristofor Cellarius (1634—1707) va împărți în compendiile sale istoria în trei perioade: *Historia antiqua* până la Constantin cel Mare, *historia medii aevi* până la cucerirea Constantinopolei de Turci, și *historia nova* până în zilele lui [1]). Dela dânsul această împărțire s'a menținut până astăzi, cu deosebirea că începutul evului mediu se așează de către cei mai mulți istorici la anul 476, al intrării lui Odoacru în Roma, pe când sfârșitul acestei perioade îl determină când cucerirea Constantinopolei, când descoperirea Americii la 1492 când reforma lui Luther la 1517. Manualele de școală au contribuit a înrădăcinà această diviziune; asupra valorii ei vom aveà prilejul să revenim în curând.

I

Dar Renașterea care simțise prin contrast deosebirile dintre cultura clasică și ceeace i se păreà ei a fi o cumplită decădere a civilizației, nu puteà înțelege veacul de mijloc pe care îl privià în antiteză. Nu trebuie să ne închipuim că iubirea exclusivă de Antichitate ar fi împiedicat pe istoricii timpului să se îndeletnicească cu trecutul mai apropiat. Dimpotrivă — umaniștii cari scriau mai toți pentru anumiți protectori, în serviciul unor anumite interese, trebuiau firește să atingă și trecutul dinastiilor respective, sau începuturile istoriei locale

[1]) Bernheim, op. cit. p. 70.

www.dacoromanica.ro

a orașului ce le încredințase alcătuirea analelor sale [1]). In istoriografie ca și în artă, Italia e în centrul mișcării — pe pământul ei au scris oameniii noilor concepțiuni; orice privire asupra activității culturale a Renașterii va trebuì să se îndrepte întâiu spre școala italiană. «Școlile italiene» ar fi însă mai exact, căci spiritul local împins la paroxism de tradiția comunelor medievale îi stăpânește și pe scriitorii din Quattrocento. Și tocmai această localizare strânsă a trecutului îi împiedică să priceapă problemele de istorie generală ale veacurilor precedente; un patriotism strâmt de clopotniță îi face să privească, dacă nu cu dușmănie, dar în orice caz fără nici o înțelegere, ideile de cârmuire universală ale Papilor sau ale împăraților medievali. Foarte curioasă e atitudinea lor față de concepțiunea bisericească a cronicilor — chiar când încearcă o rezumare a istoriei generale, ca Sabellicus în *Eneadele* lui, nici nu atacă teoria celor «patru monarhii» dar nici n'o pomenesc. E un fel de conspirațiune a tăcerii. Biserica pătrunsă și ea de curentul larg al umanismului, nesilită încă la luptă de progresele Reformei, se face că nu vede. Ignorarea reciprocă ducea la toleranță. Cu toate aceste erau destule indicii cari o puteau lumină asupra mentalității nouilor istorici: de câte ori întâlneau, în izvoarele folosite de ei, vreo minune săvârșită de un sfânt creștin, încercau numaidecât o explicare rațională a fenomenului sau o lepădau ca și cum nici n'ar fi fost pomenită. Cele mai absurde fabule ale Antichității găseau în schimb deplină crezare, căci patrimoniul sacru al clasicismului trebuià ferit de orice atingere profană. Destule prejudecăți îngreuiau deci oamenilor Renașterii înțelegerea unor timpuri ce erau în imediata lor apropiere, a căror amintire era încă vie în jurul lor. Dar la toate obiecțiunile de principii venià să se adauge nepotrivirea formei ce le puneà vârf. Analiștii umanismului își luaseră ca model neschimbat, ca icoană veșnică a perfecțiunii pe Tit-Liviu. Deaici de o parte îngrămădirea artificială a întâmplărilor în rubrica încăpătoare a fiecărui an, iar

[1]) Cităm odată pentru totdeauna pe E. Fueter, *Geschichte der neueren Historiographie* (in Below-Meinecke, Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte) Berlin, München 1911 p. 16, pe care l-am folosit pentru toate cele ce urmează.

www.dacoromanica.ro

de alta destrămarea lor într'o înșirare cronologică fără legătură și fără rost. O altă consecință tot atât de răufăcătoare era alegerea materialului istoric: în cronicile medievale se puteau găsi, amestecate la un loc, toate elementele vieții, și cele politice, și cele religioase, adesea și cele economice. La urmașii lui Liviu nu puteau fi pomenite decât evenimentele nobile și vrednice de uimirea posterității; dacă cronicarului Villani din veacul al XIV-lea, îi era iertat să scrie că infantele Henric de Castilia dăduse cu împrumut «quarantamila doble d'oro» pe cari nu le-a mai văzut niciodată, umanistul florentin Bruni nu poate prinri preciziuni bănești atât de inestetice; la el e numai vorba de *magna pecuniae vis*, o mare sumă de bani, de a cărei soartă se desinteresează [1]). Personagiile nu vorbesc numai în stilul Patavinului — întreaga desfășurare a imprejurărilor capătă un caracter teatral, cu costume antice. Nu mai este o reproducere a realității, ci un bal mascat pretențios, în stil pseudo-clasic. Când Gianantonio Porcello, la 1452, se apucă să descrie luptele a doi condottieri contimporani, Piccinino și Sforza, cartea lui se va intitulà *Commentarii de gestis Scipionis Pic...* (adică Piccinino) *in Hannibalem Sf...* (cetește Sforza)! [2])

Aceste particularități ale stilului vremii micșorează chiar valoarea unor scrieri compuse de oameni de mâna întâiu, cum sunt «Storie fiorentine» ale lui Machiavel sau scrierea cu acelaș subiect a lui Guicciardini. De cea mai mare însemnătate pentru caracterizarea unor spirite rafinate și a unora din cele mai ascuțite minți ale Renașterii, importante chiar ca monumente literare, ele nu aruncă decât o lumină foarte turbure asupra perioadei medievale pe care erau silite s'o cuprindă în povestirea lor. Pespectiva și înțelegerea le lipseau deopotrivă pentru tot ce nu aparținea vremii în care trăiau. Mai mult folos aduceau cercetării obiective a trecutului greoaiele «*Decade*» ale unui Flavio Biondo, pe care toată lumea le consultà, fără însă să-și mai dea osteneala să le citeze. Ca repertoriu de fapte al istoriei medievale (412—1440) a rămas multă vreme

[1]) Fueter op. cit. p. 19.
[2]) Ibid p. 41.

www.dacoromanica.ro

neîntrecut, ca și *Italia ilustrata* a aceluiaș pentru topografia antică a Italiei. Mult mai mult spirit critic, izvorând din bogata experiență a omului de Stat, găsim la Veneţianul Bernardo Giustiniani, care descrie începuturile istoriei orașului său până la anul 809[1]). Dar nici el nu poate scăpà de mania discursurilor intercalate în narațiune, deși firul povestirii nu-l pierde niciodată. Aproape un veac mai târziu, pe la 1570, Florentinul Ammirato[2]) nu va fi în stare să analizeze critic, trecutul patriei lui. Alegerea izvoarelor și felul de a le întrebuința arată mai degrabă un regres față de marii săi înaintași.

In celelalte țări istoriografia umanismului se mulțumește să copieze modelele italiene. Dealtfel, ca și în artă, inițiatorii sunt tot italieni: un Antonio Bonfini din Ascoli în Ungaria, un Paulus Aemilius din Verona, în Franța, un Polidoro Vergilio din Urbino în Anglia. Pe urmele lor apucă Bernard du Haillan și Camden; mai neatârnat față de principiile școalei ne apare filozoful Francis Bacon în «istoria domniei lui Henric al VII-lea», dar e cam greu de a-l considerà ca un istoric al Evului Mediu — propriu zis.

In Spania un Ocampo și un Mariana ajung ca să deformeze, prin retorica lor pompoasă, vechea comoară de fapte a cronicilor ce nu mai erau la modă[3]).

O deosebire se vădește totuș la reprezentanții germani ai nouilor tendințe: prin patos-ul național cu care își descriu trecutul, dar în acelaș timp prin însemnătatea ce o dau pretențiunilor de stăpânire universală ale imperiului, compilatori ca Schedel și Nauclerus se depărtează de metoda obișnuită a umaniștilor. Felul lor de-a scrie se apropie întru câtva de cronicile ce voiau să le înlocuească și pe cari nu fac în definitiv decât să le continue. Acelaș lucru se poate spune despre *Historia Polonica* a lui Dlugosz. Reforma aduce însă în curând și în Germania o adâncă schimbare. Ea dă unei istoriografii indiferente în materie religioasă o coloare confesională puternică. Destul de pronunțată în cronica bavareză a lui Aventin (în

[1]) *De origine urbis gestisque Venetorum*, Veneția 1492. Cf. Fueter p. 114.
[2]) *Istorie fiorentine*, Florența 1600. Fueter p. 133.
[3]) Ibid. p. 224—5.

www.dacoromanica.ro

realitate Johannes Turmair din Abensberg)[1] tendința protestantă se vădește în marea lucrare a așazișilor «Centuriatori» din Magdeburg, cari alcătuiesc pe la 1554 o istorie generală a bisericii[2] sub direcția foarte activă a lui Flacius Illyricus (Mathias Vlacich din Istria — poate dintre Vlahii deacolo pe a căror urmași i-a vizitat cândva răposatul Burada). Rânduită după «centurii» (secole) narațiunea acestor teologi învățați cuprinde multe aspecte ale vieții culturale bisericești din veacul de mijloc, dar caracterul polemic și părtinitor al operii îi ia o mare parte din valoare. Orice mărturie e vrednică de crezare când poate fi întrebuințată împotriva «papistașilor». Când vor avea de expus luptele dintre Papi și împărați și cearta «Investiturilor», vor fi niște apărători îndărătnici ai drepturilor puterii laice. Uciderea mișelească a lui Thomas Becket o pomenesc fără nici un cuvânt de ocară, iar legăturile Papei Silvestru cu necuratul sunt pentru ei un fapt neîndoelnic.

Nici catolicii nu puteau firește să se lese învinși; la progresele protestantismului răspundeau cu puternica organizare a «Contra-Reformei», cu întărirea disciplinii eclesiastice ce o hotărîse Conciliul din Trento. In atmosfera aceasta de polemică și-a scris cardinalul Baronius «Analele bisericești» (până la 1198)[3]. Centuriatorii sunt pentru dânsul «*nostri saeculi novatores qui... quaecumque ignorant, blasphemant*». Deși arhivele Vaticanului — cele mai bogate ale lumii creștine — îi erau deschise, cu toate că a putut întrebuința multe documente inedite, totuș simțul său critic nu era mult mai desvoltat decât al adversarilor săi din Magdeburg. Datorea poate diplomației înnăscute a Napolitanului arta de a lunecà ușor peste probemele încurcate și dibăcia cu care știà să ocolească întrebările supărătoare. Nu trebuie însă să-i cerem nepărtinire și spirit științific.

Mai degrabă vom afla aceste calități — în măsura pe care o îngăduiau cunoștințele vremii — la istoriografii elvețieni. Firește nu e vorba aici de faimosul «Chronicon Helveticum» al

[1] *Bayerische Chronik*, Frankfurt 1566. Fueter, p. 195.
[2] *Ecclesiastica Historia... secundum singulas centurias*, Basel 1559—74. Fueter, p. 250 sq.
[3] *Annales ecclesiastici*, Roma 1558—1607. Fueter, p. 264 sq.

www.dacoromanica.ro

lui Aegidius Tschudi[1]) care a pus temelia legendei lui Wilhelm Tell și a cărui erudiție se sprijinià adesea pe texte plăsmuite de dânsul. Dar cronica mănăstirii din St. Gallen a lui Joachim de Watt (Vadianus) este o lucrare istorică de mare valoare, scrisă cu multă pătrundere și într'un spirit larg de înțelegere pentru viața călugărească a veacului de mijloc.

Ceeace se găsește la umaniștii tuturor țărilor e însă grija de a culege izvoare și de a le tipări. Fie că intercalează în textul povestirii actele pe cari le-au consultat sau măcar conținutul lor, așà că «Analele Coroanei de Aragon» ale lui Zurita[2]), de pildă, sunt înainte de toate o colecție de regeste, fie că tipăresc în întregime, manuscrisele aflate. Umaniștii austriaci, Conrad Celtis, Cuspinian, Stabius[3]) au dat la lumină în primele decenii ale veacului al XVI-lea o seamă de cronici, printre cari istoria Longobarzilor a lui Paulus Diaconus și *Gesta Friderici* a lui Otto de Freising. Tot atunci s'au tipărit și scrierile Maicii Hrotsuit din veacul al X-lea și vestitul Ligurinus cari au fost socotite multă vreme de critica modernă ca o grosolană falșificare[4]). Tendința polemică a Reformei contribue și ea la această mișcare, orice scriere împotriva autorității Papei, din orice vreme, fiind o armă ce nu se puteà lăsà la o parte. Astfel Ulrich von Hutten, vestitul pamfletar luteran, a publicat și el la 1520 o scriere din timpul luptei Investiturilor: *De unitate ecclesiae conservanda*[5]). Oricum însă nu puteà fi vorbă de o activitate sistematică de tipărire de izvoare, după regulele cu cari ne-a deprins metoda critică a filologiei. Și dacă învățații moderni au împins uneori prea departe neîncrederea în publicațiile secolului al XVI-lea, nu e mai puțin adevărat că umanismul a fost vârsta de aur a iscoditorilor de texte false. A trebuit să curgă multă cerneală ca să se dovedească plăsmuirile lui Annius de Viterbo, sau ca să se dea de gol vreun cronicar inventat ad-hoc,

[1]) Până la 1470. Tipărit la Basel tocmai la 1734. Fueter p. 210.
[2]) Saragosa 1562—80. Fueter p. 236.
[3]) J. K. Jakob, *Quellenkunde der deutschen Geschichte im Mittelalter* (Göschen) I. p. 22.
[4]) Cf. Bernheim p. 353.
[5]) Jakob op. cit. p. 23.

www.dacoromanica.ro

cum e vestitul Matteo di Giovenazzo fabricat — în întregime! — de Angelo di Costanzo din Neapole[1]) pe la 1580.

II

Asemenea isprăvi îndreptățiau în mare măsură atitudinea sceptică a veacului următor. Critica documentelor, nevoia de a verificà amănunțit autenticitatea unui text, nu erau, la dreptul vorbind, o creațiune a acestui timp. Incă pe la 1361 marele poet Petrarca știuse să arate Impăratului Carol al IV-lea că «privilegiile» pe cari Habsburgii pretindeau că le căpătaseră tocmai dela Iuliu Caesar și dela Nero nu erau decât niște născociri caraghioase. La sfârșitul secolului al XV-lea umanistul Lorenzo Valla reușise să demonstreze că așà-zisa «donațiune» a împăratului Constantin către biserică, prin care se așezau temeliile Statului pontifical în Italia, era și ea opera unor plăsmuitori mai recenți. Dar aceste încercări izolate nu răspundeau încă unei nevoi obștești. Dimpotrivă pacea din Vestfalia stârnì peste tot, și mai cu seamă în Germania, nenumărate chestiuni de drept public ce nu-și puteau găsì soluțiunea decât într'o examinare migăloasă a dovezilor; aceste dovezi nu puteau fi altele decât diplomele medievale, «hrisoavele» căpătate odinioară dela împărați. Așà începură «răsboaiele diplomatice» *(bella diplomatica)* cari au dăinuit, cu multă vărsare de... cerneală și crunte încăierări de pene erudite, până la sfârșitul secolului al XVII-lea; vestită, între multe altele, a rămas cearta dintre mănăstirea și orașul Lindau — așà numitul *bellum diplomaticum lindaviense* — în care s'a distins îndeosebi, pe la 1672, Hermann Conring[2]). Se simțià nevoia unei metode mai temeinice, unor îndrumări generale, care să sistematizeze cercetările urmate în atâtea locuri și să stabilească o legătură între lucrările eruditilor, un criteriu mai sigur de apreciere în critica textelor. Iezuitul Daniel van Papenbroeck își închipuì că-l găsise, la 1675. Intr'o scriere ce se intitulează fălos: *Propyleum*

[1]) Fueter, p 123.
[2]) Bernheim, p. 199.

www.dacoromanica.ro

antiquarium circa veri ac falsi discrimen... publicată în *Acta Sanctorum* ale Bolandiștilor, încearcă să arate că mai toate documentele vechi sunt fabricate de călugării din veacul al XI-lea și al XII-lea. Aceste concluzii puneau la îndoială autenticitatea tuturor arhivelor călugărești și în special diplomele merovingiene, rămase în păstrarea Benedictinilor dela St. Denis — ceeace nu putea să displacă Iezuiților, veșnic în rivalitate cu celelalte ordine monahale.

Erà atunci la mănăstirea din St. Germain des Près, în congregațiunea St. Maur, un călugăr foarte învățat și de o încercată puterè de muncă: Dom Jean Mabillon. Indată ce ieși scrierea lui Papenbroeck, își luă sarcina să-i răspunză și să-și răsbune ordinul, ce fusese adânc jignit de îndoielile Iezuitului. Dar nu voì să-și înjosească opera științifică printr'o ceartă de călugări. Șease ani dearândul, muncì fără preget și la 1681 tipărì monumentalul volum: *De re diplomatica* în care «geniul lui crease deodată știința diplomaticei» [1]). Lumea învățată a întregei Europe îl răsplătì printr'o recunoaștere unanimă a meritelor sale: și aplauzele cele mai călduroase fură acele ale lui însuș Papenbroeck, care scrise adversarului său aceste rânduri de o frumoasă obiectivitate științifică: «nu mai am altă mulțumire de-a fi scris asupra acestei materii decât aceà de a vă fi dat prilejul să compuneți o lucrare atât de desăvârșită: «*Quantum mutatus ab illo!*»

Dealtmintrelea, Franța Regelui Soare era, și în ce privește lucrările de istorie, un puternic focar de studii și cercetări. In 1677 se tipăriseră *Capitularia regum Francorum* ale lui Etienne Baluze; în anul următor Charles du Fresne sieur Du Cange dădeà la lumină voluminosul *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis,* care și azi a rămas dicționarul clasic al limbii latine din veacul de mijloc [2]). Acelaș compusese pentru limba greacă a vremii bizantine un *glossarium mediae et infimae graecitatis* de o neîntrecută însemnătate. Interesul erudiției se manifestà atunci pentru toate ramurile vieții medievale: dacă în 1619 se publicaseră cronicarii Nor-

[1]) *Giry, Manuel de diplomatique,* p. 63.
[2]) Bernheim, p. 197.

www.dacoromanica.ro

mandiei — *Historiae Normannorum scriptores antiqui*, în 1648 se începuse tipărirea vestitei colecțiuni bizantine a Luvrului [1]). Activitatea învățaților nu se oprì cu sfârșitul veacului.

Pe urmele lui Mabillon, benedictinii alcătuiau un «*Nouveau Traité de diplomatique*», care începù să apară la 1750. Și în celelalte țări mișcarea prinsese rădăcini puternice: In Italia un Muratori își tipărià colecția colosală: *Rerum italicarum scriptores*, în care se cuprindeau toți cronicarii dintre 500 și 1500. In Germania un spirit universal ca Leibniz alcătuià cu multă sârguință *Origines guelficae*, Istoria domniilor împăraților casei de Welf. Nici lucrurile bisericești nu erau lăsate la o parte: unei *Gallia Christiana* a Benedictinilor francezi îi răspundeà *Italia sacra* a lui Ughelli; încă dela 1655 Dugdale începuse tipărirea unui *Monasticon Anglicanum*. Pretutindeni se deșteptase, odată cu spiritul critic și analizarea metodică a textelor, pasiunea cercetării trecutului și a desgropării vechilor tradiții.

Decât, nu trebuie să confundăm erudiția ce luase un avânt așà de izbitor cu scrierile «istoricilor» propriu zișì. Benedictinul puteà, cu o răbdare ajunsă proverbială, să caute la lumina tremurândă a candelei elementele de adevăr sau de minciună ale unui vechiu manuscris — eruditul puteà să cutreere, ani întregi, bogatele biblioteci ale mănăstirilor ca să scrie în tihnă, la bătrânețe, documentata poveste a trecutului unui colț de țară. Cu ce puteau folosì asemenea lucrări domnului cu perucă ce scrià «în manșete de dantelă» pentru curtenii timpului? «Răsfoiți cea mai răspândită a acestor mici lucrări, scumpe mamelor, veți vedeà pe Franci și pe Gali dându-și mâna ca să isgonească pe Romani, pe Carol cel Mare acoperit cu flori de crin și pe Filip August în armură de oțel, după moda veacului al XVI-lea, așezându-și coroana pe altar în ziua bătăliei dela Bouvines. *Marii principi*, și mai ales *principii cei buni*, oricare le-ar fi dinastia, sunt proslăviți în termeni aproape identici... S'ar puteà zice că e acelaș om, și că, printr'un fel de metempsicoză, acelaș

[1]) Diehl, *Etudes byzantines*, Paris 1905, p. 22.

www.dacoromanica.ro

suflet a trecut dintr'un trup într'altul la fiecare schimbare de domnie...». Acesta e strigătul de indignare pe care îl smulge lui Augustin Thierry, la 1820, cetirea «istoriilor generale» ale secolului lui Ludovic al XIV-lea [1]). Dacă «istoria Franței» a lui François-Eudes de Mézeray consideră încă — vezi Boileau — «*que le vrai seul est aimable*», iezuitul Daniel este înainte de toate un scriitor al Curții [2]). Regii medievali capătă la el aparența anahronică pe care ne-o înfățișează în artă statuia lui Coysevox: Ludovic al XIV-lea cu platoșa «Imperatorului» roman, dar cu peruca voluminoasă dela Versailles. La abatele Velly, a cărui *Histoire de France* se tipărește mai târziu, pe la 1755, se adaugă la convenționalismul clasic sentimentalismul plângător al epocii, dinaintea Revoluției: «ce qui distingue surtout Charlemagne, scrie el lăcrămând, c'est ce tendre amour pour ses peuples qui lui faisait verser des larmes sur leurs malheurs...» [3]).

III

Și totuș secolul al XVIII-lea a văzut ridicându-se o școală nouă în istorie, o școală de cugetători îndrăzneți, de spirite critice și de cercetători harnici. Filozofii francezi aduceau și în această ramură a științei vederi noi și largi. In perioada anterioară, Bossuet în «discursul» său asupra istoriei Universale se află încă într'o firească atârnare de concepțiunea teologică a veacurilor trecute — cum se și cădeà dealtfel episcopului din Meaux; în Anglia autorii «Istoriei Universale» din 1736 mai păstrau și ei în întregime ideea unor intervențiuni directe și vădite ale Dumnezeirii în împrejurările omenești [4]). Dar Voltaire și școala lui s'au desfăcut cu totul de aceste idei din alte timpuri. Istoria omenirii o consideră din punct de vedere *omenesc*, fără amestecul permanent al puterilor supranaturale. Omenirea ce o au în vedere nu-i numai aceà a statelor Europei apusene — privirea lor ageră se în-

[1]) *Lettres sur l'histoire de France* ed. 1851, p. 15—16.
[2]) Fueter, p. 145.
[3]) *Apud.* Fueter, p. 146.
[4]) Fueter, p. 322.

www.dacoromanica.ro

tinde până în Extremul Orient și până la civilizațiile dispărute ale Americei. Pentru întâia oară istoria socială, istoria economică, istoria culturală intră și ele în cadrul cercetărilor și capătă atențiunea cuvenită. Pe scena istorică nu se perindă numai împărații, regii, ierarhii bisericii și căpitanii de oaste — se ține seamă și de viața anonimă a mulțimilor. Asemenea progrese ar fi trebuit să se resfrângă și asupra înțelegerii veacului de mijloc și ne-am puteà așteptà să găsim la reprezentanții școlii filozofice o cunoaștere mai deplină a împrejurărilor acestei vremi.

Nu e însă cazul. Și la dânșii prejudecățile timpului întunecau vederea limpede a trecutului. «Văzuseră cum monarhi absoluți întemeiaseră, prin decrete, orașe și industrii. Văzuseră cum principii laici ca și cei ai bisericii întrebuințaseră religia ca un mijloc, fără s'o considere ca un scop... Își închipuiau că în alte vremuri fusese tot așà. Când întâlniau în istorie vreun așezământ constituțional înțelept, acesta trebuià să fi fost decretat de vreun legiuitor sau despot. Religiile nu puteau fi născocite decât de preoți șireți în interesul lor propriu...» [1]).

Evoluția înceată a instituțiilor n'o puteau concepe: mersul istoriei era pentru ei o succesiune de catastrofe neașteptate, cari schimbau, de-odată, ritmul întâmplărilor și creau din nimic situații noi. Umanismul și Renașterea erau rezultatul fugii câtor-va învățați greci din Constantinopol — Cruciatele erau prima ciocnire a Apusului cu Răsăritul, întâiul contact a două lumi deosebite [2]).

Pe lângă acestea toate se mai adăugau două piedici de mare însemnătate: porniți să plutească deasupra muncii amănunțite de analiză și de critică de texte, cu gândul la o vastă sinteză a întâmplărilor trecute, nu puteau privì decât cu supărare scotocirea sistematică de izvoare a eruditilor. Își dădeau seama că față de lucrările uriașe ale lui Mabillon și Tillemont, nu se mai puteà trece ușor peste documentele

[1]) *Ibid*, p. 339.
[2]) *Ibid*, p. 345.

www.dacoromanica.ro

adunate cu atâta sârguință de generații întregi de cercetători. De aceea ocoleau — când era cu putință — istoria medievală, sau căutau să îndreptățească această abținere printr'o atitudine disprețuitoare. De altă parte dușmanii înverșunați ai creștinismului nu puteau privi decât cu compătimire o epocă în care religia era în primul plan al gândirii, în care legea bisericii era și aceea a cârmuirilor. Dacă se încearcă o asemănare între «Le Siècle de Louis XIV» și «l'Essai sur les Moeurs» se va vedeà ușor că Voltaire nu-i deloc stăpân pe materia acestei din urmă lucrări, pe când în istoria veacului al XVII-lea se simte la el acasă. Deaici neînțelegere și dispreț pentru «vremurile grosolane ale Evului Mediu» — *les temps grossiers qu'on nomme du moyen âge.* In faptul că Papa Bonifaciu al VIII-lea a putut hărăzì regelui de Aragon Sardinia și Corsica vede «*une nouvelle preuve de l'imbécile grossièrete de ces temps barbares*» — o nouă dovadă a grosolăniei tâmpite a acestor vremuri barbare [1]). In istoria Angliei a lui David Hume, partea medievală este cea mai slabă. Edward Gibbon scrie voluminoasa lui istorie a «decăderii și prăbușirii» imperiului roman fără să-și dea seama că o «decădere» de o mie de ani poate să conție și elemente de viață originală și de desvoltare nouă [2]). Lebeau făcu pe urmă dintr'o istorie bizantină, pătată de veacuri de nelegiuiri, un «*Bas-Empire*» monoton și plicticos [3]). Cetind această compilațiune greoaie, istoricii Bizanțului ațipiră și lăsară această parte atât de însemnată a trecutului să doarmă somnul greu al unei desăvârșite uitări. Germania aduce în această vreme contribuția unor importante compendii profesorale, cari sunt opera Universității din Göttingen: Schlözer, Gatterer, Spittler, dascăli conștiincioși, alcătuiesc mai mult repertorii sistematice de fapte pentru folosul studențimii. Singur, juristul Justus Möser din Osnabrück consacră trecutului medieval al patriei sale o expunere originală care prevestește istoria socială a veacului

[1]) *Essai sur les Moeurs, Oeuvres*, ed. 1785 XVII p. 225.
[2]) *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, London 1776—88.
[3]) 1757—1784 Diehl. ibid.

www.dacoromanica.ro

următor [1]). De școala sentimentală a lui Rousseau se leagă amintirea elveţianului Johannes von Müller, care vede în începuturile confederaţiunii o aplicare a contractului Social [2]). Lupta locală de eliberare a cantoanelor capătă la el aspectul patetic al unui războiu pentru apărarea drepturilor eterne ale omului. Cu Sismonde de Sismondi se încheie şirul acestor scriitori; dar între autorul «noilor principii de economie politică» şi istoricul «Republicilor italiene în veacul de mijloc» nu e nici o legătură—parcă ar fi doi oameni deosebiţi. Economistul nu vede în istorie decât succesiunea evenimentelor politice şi alternarea războaielor şi a tratatelor. Prin anii 1840 când apare ultima sa lucrare — *Histoire des Français* — ea va produce asupra publicului, câştigat în întregime tendinţelor romantice, impresiunea unui ciudat anahronism [3]).

IV

Intr'adevăr o reacţiune nu mai puteà să întârzie, dar şi asupra acestei schimbări evenimentele contemporane erau să exercite o hotărîtoare înrâurire. Intâiu din punct de vedere material: Revoluţia franceză care desfiinţase privilegiile şi luase documentelor vechi orice putere juridică, deschisese în acelaş timp porţile arhivelor. Hrisoavele cari loveau altădată atâtea interese actuale, se puteau publicà acum fără nici o teamă. Ce-a reprezentat această orientare nouă pentru progresul studiilor istorice, îşi poate închipuì oricine; ce-ar fi făcut Ranke, de pildă, dacă nu aveà la îndemână rapoartele trimişilor veneţieni? Iar cauza acestei schimbări e aşà de vădită, că în Anglia, unde şi dăunăzi se mai invocà în Parlament o lege a lui Richard al II-lea de pe la 1390, arhivele s'au deschis mult mai greu şi mai încet decât pe continent.

Revoluţia a avut însă consecinţe mult mai întinse în ordinea morală. Se încercase o răsturnare totală a vechiului regim şi înlocuirea lui, după metoda carteziană, cu o con-

[1]) Fueter p. 394.
[2]) Ibid. p. 405.
[3]) Ibid. p. 414.

www.dacoromanica.ro

structiune nouă a Statului, clădită în întregime după legile rațiunii. Se ajunsese, după un sfert de veac de bătălii, după despotismul lui Napoleon care dăduse războinicilor întâietatea asupra filozofilor, la triumful vechilor monarhii sprijinite pe puterea proaspătă a ideii naționale. Deci, în aparență cel puțin, experiența dăduse greș. Voința despotului — fie el cât de luminat—nu puteà să impuie unui neam instituțiile și obiceiurile altei națiuni. Voința reformatorilor — fie ea cât de radicală—nu puteà să abată cursul încet al tradiției din albia săpată de veacuri.

De altă parte sentimentalismul dulceag, dela sfârșitul secolului rațiunii, adusese, după furtună, o reînviere a ideei religioase. In anul în care Bonaparte încheia cu biserica acel concordat ce înnoià legăturile rupte de Revoluție, Chateaubriand publica «*Geniul Creștinismului*»; și tratatul și cartea erau deopotrivă semnele unei alte vremi. Deaici a purces și noua școală istorică; cetind cartea a VI-a a «*Martirilor*» lui Chateaubriand, Augustin Thierry și-a simțit vocațiunea [1]).

Entusiasm artistic pentru religie, evlavie aproape religioasă pentru așezămintele străvechi, aceste sentimente apropiau noua generație de evul mediu disprețuit de filozofii raționaliști. Reacțiunea mergeà însă mai departe; nu se mulțumea cu amintirea schematică a unor vremuri moarte, scheletul descolorat al istoriei nu-i ajungeà. Dorea învierea trecutului întreg, îl dorea viu așà cum fusese într'adevăr — *wie es eigentlich gewesen*, după spusa lui Ranke, cu toate particularitățile timpului, cu toată coloarea locală. In această privință, pe lângă Francii sălbateci ai «Martirilor», izvorul de inspirație se puteà găsì și în romanele lui Walter Scott; lumea cavalerească din *Ivanhoe* sau din *Quentin Durward* întâmpinase la mulți cetitori o înfocată admirațiune [2]). Dacă din descrierile lui Chateaubriand au luat naștere «*les Récits des temps Mérovingiens*» acelaș Thierry poate că n'ar fi scris «Cucerirea Angliei de către Normanzi» fără «Ivanhoe» al romancierului Scoțian [3]).

[1]) Lanson, *Histoire de la littérature française* p. 906.
[2]) Ibid p. 1014.
[3]) Fueter p. 445,

www.dacoromanica.ro

După oameni și după țări, tendințele romantismului apucă însă drumuri foarte deosebite. La început nu-i decât dorința de a descrie cât mai pitoresc întâmplările exterioare ale unei lumi dispărute: așà face Barante în «istoria ducilor Burgundiei»[1]) căreia vrea să-i dea, cu tot dinadinsul, «farmecul unui roman». La Augustin Thierry, reproducerea izvoarelor interesante se amestecă și cu oarecari năzuinți politice. Istoria lui este o operă de răsbunare a burgheziei, a «stării a treia» impilate și nedreptățite de nobilimea feudală. Răscoalele comunelor medievale capătă la dânsul o interpretare prea mult stăpânită de actualitatea din 1830. Cu toate calitățile și toate defectele lui, romantismul întreg răsare în viziunea frământată de pasiune a lui Jules Michelet. La început cercetătorul de arhive are încă întâietatea — dar suflarea vijelioasă a temperamentului său poetic răscolește praful vechilor hârtii și-l ridică în văzduh, tulburându-i vederea. Din «Istoria Franței», care rămâne astăzi ca un monument literar, partea ce privește veacul de mijloc este cea care păstrează mai mult caracterul unei opere istorice, și care se mai poate ceti și acum cu oarecare folos.

In Germania, printr'o curioasă lipsă de perspectivă, romanticii caută în evul mediu întărirea sentimentelor naționale și un sprijin al trecutului pentru unirea viitoare a neamului. Ii orbește nimbul de strălucire al vechiului imperiu, a cărui menire de stăpânire universală li se pare a îndreptăți visurile de mărire ale națiunii germane moderne. Își închipuiau că literatura din vremea Minnesang-ului și arta catedralelor gotice erà un produs specific al rassei lor, fără să-și poată da seama că înrâurirea spiritului romanic, pe care căutau s'o stavilească, fusese neasemănat mai puternică în zilele trubadurilor. Făcând însă abstracție de aceste laturi tendențioase ale mișcării — care școală istorică n'a avut oare pe ale ei? — de netăgăduit că în ce privește cunoașterea veacului de mijloc, progresele înfăptuite de învățații germani din întâia jumătate a veacului al XIX-lea au fost de o însemnătate capitală.

[1]) Ibid. p. 447.

www.dacoromanica.ro

Sub impulsiunea energică a unui om de stat, von Stein, care văzuse că monarhia prusacă nu-și ținea, după izbândă, făgăduelile date în timpul luptei, și căuta deci pe tărâmul științii o mângâiere a înșelării nădejdilor sale naționale, s'a întemeiat la 1819 «Societatea pentru cercetarea istoriei germane mai vechi»: *Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde,* care începe publicarea unei uriașe colecțiuni de izvoare ale istoriei medievale. Sunt vestitele *Monumenta Germaniae Historica* a căror tipărire nu s'a isprăvit nici astăzi, după mai bine de un secol de muncă neîncetată. De ființa acestei intreprinderi formidabile rămân pururea legate numele lui Georg Heinrich Pertz, ce a condus-o cu o autoritate aproape dictatorială dela 1824 înainte, și al lui Böhmer, care a știut să inaugureze metoda regestelor [1]). Dela 1815 începe să apară «Istoria dreptului roman în evul mediu» a lui Friedrich-Karl von Savigny, care introduce în studiul dreptului noțiunea genezei istorice. Pentru dânsul dreptul nu-i literă moartă a legii, ci manifestarea vie a sufletului național, care creează continuu și preface, după nevoile lui schimbătoare, formele vieții de Stat.

Căci și aceasta făceà parte din dogmele noii orientări: literatura, arta, dreptul, instituțiile sunt forma exterioară a unui suflet al poporului, neschimbat și veșnic ca și națiunea însăș. Erà vremea în care luaseră avânt studiile de filologie și folklor, sub direcțiunea fraților Grimm [2]). Separațiunea ce se făceà în filologie între sferele diferitelor limbi, istoricii încercau s'o stabilească și în domeniul faptelor. Istoria fiecărui popor rămânea un fel de câmp închis, în care se desvoltà în deplină libertate acel «ceva» misterios, care erà *geniul* lui special — sufletul său absolut și invariabil [3]).

Dar o astfel de noțiune erà prea puțin precisă și prea restrânsă în posibilitățile ei de aplicare. La Wilhelm von Humboldt întâmpinăm o generalizare mai filozofică. Ideile considerate

[1]) Jakob op. cit. p. 26.

[2]) Cf. E. Rothacker, *Savigny, Grimm, Ranke* în *Hist. Zeitschrift,* 128 (1923) p. 377—415.

[3]) Cf. contra însemnătății prea mari a factorului colectiv în artă, Mâle: *L'art religieux du XII-e siècle en France,* Paris 1922 p. 151.

www.dacoromanica.ro

ca puteri proprii își găseau întruparea în faptele istorice, a căror desfășurare o îndreptau ca niște cauze tainice și aproape supranaturale. Această spiritualizare a istoriei își găsește expresiunea în operile lui Leopold von Ranke, a cărui activitate aparține dealtfel, în prea mică măsură, istoriei medievale. Elevii săi în schimb s'au îndeletnicit mai de-aproape cu cercetarea izvoarelor acestui trecut; printr'înșii înrâurirea maestrului a lăsat urme și printre medieviști de seamă, cum au fost Waitz și Giesebrecht în Germania, sau Stubbs și Freeman în Anglia.

Faptul de căpetenie însă, care dă acestei perioade a studiilor de istoria veacului de mijloc — ca și studiilor de istorie în genere — nota caracteristică, este fără îndoială unirea din ce în ce mai strânsă între lucrările pregătitoare de critică și analiză și descrierea propriu zisă a trecutului. Eruditul și istoricul numai trăesc în două lumi deosebite. Cercetările de arhive i-au întrunit și drumurile lor se întrunesc și se confundă. Istoria evului mediu, în special, e legată din ce în ce mai strâns de cetirea documentelor, de cercetarea tuturor rămășițelor trecutului. Indrumări hotărîtoare le-a dat în Franța «Ecole des Chartes» înființată la 1821, după modelul căreia s'a înjghebat pe urmă la Viena «Institutul pentru cercetarea istoriei austriace», amândouă centre puternice ale studiilor de paleografie și diplomatică medievală. Filologia a împrumutat deatunci publicării sistematice a tuturor izvoarelor metoda ei de analiză critică, și de răbdătoare colațiune a textelor. Se reiau în toate țările colecțiile de documente și cronici, ajunse acum monumente ale desvoltărei naționale. *Monumenta Germaniae* au fost începutul unui șir întreg de publicații: *Rerum britannicarum medii aevi scriptores*, de pe la 1858; *Collection des chroniques belges inédites* dela 1838, *Fontes rerum austriacarum* dela 1849, *Monumenta historiae patriae*, tipărite la Turin dela 1836. In Franța s'au continuat edițiile de texte, începute încă dinaintea Revoluției, ca *Ordonnances des Rois de France* și *Historiens des Gaules et de la France* și s'au început unele noi ca *Historiens des Croisades*, la 1841. In sfârșit arta catedralelor gotice, privită prin prisma dealtfel greșită a lui

www.dacoromanica.ro

Hugo din *Notre Dame de Paris*, stârneà acum admirațiunea artistică a noilor generații. Inainte fusese cuprinsă în disprețul general al clasicismului pentru produsele unor vremuri barbare — faptul că Ludovic al XIV-lea poruncise să se termine în stil medieval biserica Ste Croix d'Orleans nu-i decât o excepțiune care confirmă regula. Romantismul vedeà însă în orice rămășiță a veacului de mijloc o mărturie sfântă care trebuià ferită de distrugere. Astfel a putut luà ființă și Comisiunea Monumentelor Istorice, păzitoare credincioasă a bisericelor și castelelor. Totuș este așà de adevărat că în istorie cercetarea este știință, dar descrierea artă[1]), că toate privirile generale ale istoricilor romantici asupra evului mediu poartă fățiș pecetea concepțiunii subiective a vremii. Voltaire și școala lui îl priviseră cu ochelari negri — romantismul se uità la obiectul entuziasmului său prin sticle trandafirii. Intre veacul de mijloc al izvoarelor și lumea cavalerească pe care o concepeau medieviștii romantici, erà toată deosebirea dintre ruinele unei cetățui feudale autentice și vreun salon pseudogotic de pe la 1840, în care lumina gălbuie a vitraliului de fantezie se oprià, mirată, pe redingota burghezului liberal.

V

Și iarăș după vechea zicătoare că «nu sunt vremile sub om, ci bietul om sub vremi», întâmplările din afară veniră să bată puternic la geamul învățaților. Teoreticianii liberali din școala lui Guizot[2]) văzuseră numai lupta între burghezia triumfătoare și nobilimea înfrântă de marea revoluție. Monarhia constituțională a claselor mijlocii, așà cum ieșise din învălmășeala luptelor de stradă din Iulie 1830, li se părea un termen final al evoluției istorice. Revoluția socialistă din 1848 rupse — brutal — păinjenișul străveziu al teoriei. Mulțimile proletariatului nu se mulțumeau cu subtilități constituționale, cereau realități prozaice dar consistente. Adâncă a fost înrâurirea

[1]) K. Brandi, *Einführung in die Geschichtswissenschaft und ihre Probleme (Schule und Leben, 7)*, Berlin 1922, p. 9.
[2]) *Histoire de la civilisation en Europe* și *Histoire de la civilisation en France.*

www.dacoromanica.ro

intelectuală a acestei mișcări. Clasele de jos pe cari veacuri întregi, istoria le dăduse uitării, își cereau sălbatic dreptul la lumină. Cu tendința de a căutà mereu în trecut preocupările prezentului, istoricii se lăsară impresionați de curentul socialist al zilei. Massele anonime ajunseră astfel, nu substratul pasiv, ci factorul hotărâtor al întâmplărilor. Marile personalități — suverani, oameni de stat, scriitori, — numai sunt decât exponentul curentelor anonime ale timpului, muritori în cari se întrupează vremelnic nevoile și aspirațiunile norodului; un mare poet nu va mai fi astfel decât expresiunea literară a tendințelor vremii. Unul dintre cei dintâi care au aplicat istoriei evului mediu aceste idei înnoitoare a fost Green în istoria poporului englez[1]). In Germania, polemica dintre Heinrich von Sybel și Julius Ficker asupra menirii politice și naționale a imperiului medieval[2]) a pus în lumină cerințele istoriografiei moderne și împotrivirea ce o stârneau exagerările ei. Prin Waitz școala lui Ranke luà față de această problemă o atitudine de neutralitate prudentă și rezervată. Mai puțin influențat de idei naționale, și-a scris Ottokar Lorenz istoria germană din secolul al XIII-lea și al XIV-lea[3]). Austriacului îi veneà mai ușor să înțeleagă puterea de viață a unui conglomerat feudal de State și provincii. Istoria instituțiilor găsià la Fustel de Coulanges expunerea largă și pătrunzătoare de care nu avusese parte până atunci. Autorul «cetății antice» aduceà în analizarea așezămintelor merovingiene și ale începuturilor regimului feudal în Franța o înțelegere adâncă a legilor evoluției, unită cu o cunoștință amănunțită a izvoarelor[4]). Și acum, după ce scrieri mai noi, cercetări mai recente, i-au lăsat în urmă partea informativă, stilul clasic al operii face încă dintr'însa un adevărat model al genului istoric. Pe marginea acestor mari lucrări de istorie socială, mai erà loc și pentru esteții cari nu căutau în narațiunile lor decât reproducerea emoțiunilor artistice, inspirate de farmecul vremilor apuse;

[1]) History of the English People 1877—80.

[2]) Sybel, *Über die neueren Darstellungen der Deutschen Kaiserzeit* (1859). Ficker, *Das Deutsche Kaiserreich* (1861).

[3]) *Deutsche Geschichte im 13. und 14. Jahrhundert* (1863—67).

[4]) *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France* (1874—92).

www.dacoromanica.ro

poezia aceasta a trecutului ne-o dă «istoria orașului Roma în evul mediu» a lui Ferdinand Gregorovius[1]).

O mișcare politică îndreptase atențiunea istoricilor asupra chestiunilor sociale. Dar socialismul căută acum și el în istorie o îndreptățire a teoriilor lui. Coborît de pe înălțimile spiritualismului lui Hegel, care văzuse în trecut progresul necontenit al conștiinții de libertate, materialismul istoric al lui Marx nu voià să vadă în veacul de mijloc decât condițiunile tehnice ale vieții materiale. Intre epoca medievală a societății feudale și perioada modernă a capitalismului nu mai erà decât deosebirea dintre moara cu apă și moara cu aburi[2]). Nu e locul de-a discutà aici în ce măsură o astfel de concepție puteà să justifice *lupta de clasă* și teoria catastrofică a sfârșitului organizațiunii capitaliste; în orice caz, pentru înțelegerea unei vremi ce trăise în zodia problemelor religioase, exclusivismul marxist puteà da și mai puține rezultate decât o înterpretare spiritualistă. Curentul economic în istorie puteà da însă alte roade, care se și văzură sub forma școlii istorice în economia politică. Dela Wilhelm Roscher și Bruno Hildebrand, cari proclamaseră necesitatea teoretică a studiului istoriei pentru economiști, s'a trecut la aplicarea sistematică a metodei cercetărilor istorice. Un Schmoller, un Sombart sunt tot atât de însemnați pentru istoriografie ca și pentru știința economică. Din aceste noi puncte de vedere erau să rezulte pentru istoria medievală lucrări de o deosebită importanță cum au fost în Anglia «Creșterea industriei și a comerțului englez» a lui Cumberland sau «istoria doctrinelor economice în evul mediu» a lui Ashley»[3]). Dela documentele politice și eclesiastice interesul cercetătorilor se îndreptà acum și asupra socotelilor și însemnărilor financiare de tot felul, cari puteau scoate în relief aspectele vieții materiale. Registrele de notari erau puse la contribuție; organizarea industrială a breslelor, istoria comerțului în Apus și în Răsărit dădeau prilej discuțiunilor științifice. Cât de departe a ajuns generalizarea chestiunilor

[1]) Gesch. der Stadt. Rom. im Mittelalter (1850—71).
[2]) Cf. Gide-Rist, *Histoire des doctrines économiques*, p. 555.
[3]) *Growth of english Industry and Commerce*, Cambridge 1905.

www.dacoromanica.ro

economice, arată lămurit această idee interesantă a lui Roscher, întemeietorul școlii istorice în economie; «Sub numele de evul mediu nu înțeleg aici mileniul care desparte Antichitatea de Renaștere, ci acea treaptă de desvoltare ce revine la toate popoarele și care duce dela starea brută, așà zis naturală, la înflorirea deplină a culturii» [1]) deci un fel de «vreme mijlocie» în viața oricărei civilizațiuni, după cum în vieața fiecărui om e o vârstă mijlocie. Așà se explică de ce Eduard Mayer, marele istoric al Antichității a putut vorbì de un «veac de mijloc» al culturii grecești, care să umple golul dintre cultura micenianà și aceà a Eladei clasice [2]). A reduce însă această noțiune numai la valoarea ei economică înseamnă o considerațiune prea strâmtă, prea unilaterală, a vieței istorice.

Dar alte influențe apăreau acum în istoriografie, dându-i alte îndrumări. Din progresele înfăptuite de științele naturale, anumite consecințe erau să se resfrângă și asupra lucrărilor de istorie. Tendința de a căuta pretutindeni, în desfășurarea complexă a întâmplărilor, fapte tipice și legi generale de evoluție biologică, n'a fost dintre cele mai fericite, întru cât faptul istoric păstrează un caracter precis de individualitate pe care nimic nu îl poate șterge. Mai rodnică a fost înrâurirea sociologiei create de Auguste Comte, cu ideile ei de fenomene colective, și de studiare a psihologiei masselor — împinse însă până la absurditate de «istoria civilizației în Anglia» a lui Henry Thomas Buckle. Determinismul găsește la Taine în «istoria literaturii englezești» un apărător convins al influenții mediului natural asupra rassei, influență care se manifestă până și în operile literare cele mai individuale. Relațiile lui dela cauză la efect se pot însă lesne interpretà altfel și uneori răsturna. Intr'o legătură strânsă cu ideile pozitiviste ale lui Comte ne apare interpretarea ce o dă Karl Lamprecht istoriei medievale a poporului german. Legătură dealtfel inconștientă, deoarece s'ar părea că istoricul german nu cunoștea

[1]) Apud Dove: *Der Streit um das Mittelalter* in *Hist. Zeitschrift* 116 (1916) p. 220.
[2]) Unii vor să găsească un «veac de mijloc» și în preistorie. Cf. C. Jullian, *De la Gaule à la France*, Paris 1922 p. 18: «L'époque qui suivit l'outil et l'homme de Saint-Acheul fut... dans l'ère paléolithique, un véritable Moyen Age».

www.dacoromanica.ro

direct operile lui Comte, ale cărui idei le-a aflat pe calea altor scrieri[1]). Incercarea lui de-a găsì în viața sufletească elementul hotărîtor al psihologiei colective recurge câte odată la metode ciudate, dând de pildă statisticei o importanță covârșitoare, ca și cum s'ar puteà găsì într'ânsa, oricând, oglinda neîndoelnică a realității. Rămâne însă dorința de a cuprinde în expunere toate laturile vieții: cele politice ca și cele sociale, cele economice ca și cele religioase, artistice sau literare. La el ca și la mulți alții, partea care privește veacul de mijloc e superioară celei care atinge timpurile mai noi; în aceasta din urmă visul lui de mărire, al unei Germanii imperialiste și «tentaculare», stăpână pe destinele lumii, iese prea mult la iveală.

Tendința de a căuta și în literatura epică a epocei cavalerești ecoul unui fond străvechiu de basme populare ale năvălirii germane, găsise în Gaston Paris reprezentantul ei cel mai de seamă[2]). N'a putut însă rezistà criticei minuțioase a d-lui Joseph Bédier[3]), căruia îi revine fără contestație întâietatea printre cunoscătorii literaturii medievale. Lui i se datorește o înterpretare cu totul nouă, care pune în legătură strânsă alcătuirea acestor legende cu viața mănăstirilor și cu marile pelerinagii din secolul al XI-lea și al XII-lea[4]). Acum în urmă importanta carte a d-lui Emile Mâle[5]) aduce acestei teorii confirmațiunea puternică a studiului iconografic, ajungând să reconstitue itinerarul unei legende după sculpturile bisericești.

De fapt materialul, scos mereu la lumină de cercetătorii de arhive și monumente, s'a îngrămădit așà de mult că o istorie generală întrece puterile unui singur om. Invățații s'au deprins să colaboreze, descriind fiecare partea ale cării izvoare îi sunt mai bine cunoscute. Astfel s'a alcătuit istoria universală — cam învechită acum — a lui Lavisse et Rambaud, la care a colaborat răposatul Xenopol, sau cea, mai recentă, a lui Helmolt, la care a colaborat D-l Iorga.

---

[1]) *Deutsche Geschichte* 1891 sq.; Cf. Bernheim, *Einleitung in die Geschichtswissenschaft* (Göschen) 1920 p. 30.

[2]) *Légendes du Moyen Age*, Paris 1903.

[3]) *Les légendes épiques du Moyen Age*, 2-e ed. Paris 1921.

[4]) Cf. și P. Boissonade, *Du nouveau sur la Chanson de Roland*, Paris 1923.

[5]) *L'art religieux en France au XII-e siècle*, Paris 1922.

www.dacoromanica.ro

După acelaș plan se publică marea lucrare engleză — *The Cambridge Mediaeval History* — la care profesorul rus Vinogradoff a dat însemnate contribuții, și o *Weltgeschichte* apărută după războiu sub direcțiunea lui Ludo Moritz Hartmann. Acelaș sistem l-a urmat Lavisse pentru istoria Franței [1]) și l'au aplicat în Germania autorii cunoscutului manual ce poartă numele lui Bruno Gebhardt [2]).

Cercul privirii istorice a mers lărgindu-se mereu, cuprinzând acum și Orientul bizantin al cărui interes nimeni nu-l mai poate pune la îndoială. Pe la 1870, Rambaud a fost în Franța inițiatorul unui curent de studii bizantine, care de atunci s'a desvoltat neîncetat în toate țările. Lucrările unui Diehl, unui Schlumberger, unui Krumbacher și unui Gelzer, cât și cele ale bizantiniștilor ruși au pus în lumină elementele de vitalitate și de putere ale unei împărății milenare. Se știe acum că oștirile neînvinse ale lui Nichifor Foca, ale lui Ioan Zimisces și ale «Bulgaroctonului» Vasile al II-lea n'au fost armatele unui imperiu în veșnică decădere. Se știe că administrația centralizată și diplomația iscusită care găsise, «arta cârmuirei barbarilor» au făcut din Bizanț cetatea care a adăpostit leagănul culturii tuturor popoarelor din răsăritul Europei. Mai puternic decât bogata literatură de cronicari și teologi s'a impus conștiinții moderne arta, care a lăsat în atâtea biserici atâtea minuni, dela hotarele Armeniei până la Argeșul Țării Românești; urmele ei s'au păstrat și în pictura bisericească a Apusului, care s'a desvoltat din formulele bizantine.

Nici răsăritul mai depărtat, al Islamului și al noroadelor turanice nu mai poate lipsi astăzi din cunoștințele generale ale unui medievist. Civilizația strălucită a Califatului a lăsat în Italia de Miază-zi și în Spania nepieritoare monumente: sub aparența arabă a cuceririi musulmane, vechiul pământ iranic al Persiei a cunoscut o nouă înflorire a străvechii sale culturi. Iar când Mongolii lui Ginghiz-Han au trecut în goana cailor peste popoarele lumii asiatice, când dela Marea Neagră la țărmul Oceanului Pacific, totul s'a plecat în rugă smerită

[1]) *Histoire de France.*
[2]) Ed. nouă sub direcția lui Aloys Meister, Berlin 1922.

www.dacoromanica.ro

în fața Impăratului atotputernic al oardelor, s'a deschis calea negustorilor și misionarilor Apusului spre China depărtată și spre minunile din povești ale Indiilor. Orizontul lumii vechi l-a lărgit mai degrabă Venețianul Marco Polo decât Genovezul Columb. In alcătuirea formelor culturii medievale apusene, în preajma anului 1000, partea răsăritului bizantin și musulman, mijlocind moștenirea elenistică, apare tot mai însemnată, dela sculpturile de piatră ale catedralelor, la arhitectura de idei a filozofiei scolastice.

VI

Nici încercările de sinteză nu lipsesc. In 1913, la al III-lea congres internațional de istorie din Londra, d-l Iorga a căutat să expuie «temeliile necesare pentru o nouă istorie a evului mediu»[1]). Aceste idei fundamentale le află nu în desvoltarea națiunilor moderne ce se află în germene în veacul de mijloc, ci dimpotrivă în tendințele de dominațiune universală moștenite de Imperiu și Papalitate dela tradiția romană.

Acum după răsboiu, d-sa a avut prilejul să revie asupra acestei idei a unui *Ordo romanus* care cârmuiește desvoltarea așezămintelor medievale. Un învățat german, d-l Alexandru Cartellieri a pus în lumină, cu prea multă părtinire națională, contribuția elementelor germanice la așezarea stării de lucruri din care a ieșit lumea modernă[2]). D-l Iorga i-a opus cu multă viociune polemică și printr'o documentată critică, partea covârșitoare ce o au popoarele romanice în alcătuirea culturii evului mediu apusean[3]). E incontestabil că mișcarea culturală care pornește din Apus spre Răsărit în cursul secolului al XII-lea găsește în expansiunea militară franceză a cruciatelor și în aceà comercială a orașelor italiene puternice unelte de cucerire. Iar dacă mișcarea de reformă a Bisericii purcede dela călugării din Cluny, este iarăș adevărat că leagănul artei gotice—atât

[1]) *Les bases nécessaires pour une nouvelle histoire du Moyen Age* în *Deux communications*, București 1913.

[3]) *Grundzüge der Weltgeschichte*, Ed. a 2-a, Leipzig 1922.

[2]) *O istorie universală în sens german.* In *Revista Istorică* V (1919), p. 201 sq.

www.dacoromanica.ro

de impropriu numite — se află pe valea Oise-i [1]). Vitalitatea națională a poporului german apare mai târziu, în acel «Drang nach Osten» care a colonizat Prusia orientală și a împins corăbiile Hansei spre mările îndepărtate dela Miază-Noapte Cavalerii teutoni din Marienburg și negustorii din Wisby și Novgorod au fost puteri mai germane, în sens național, decât Împărații cari urmăreau la Miază-zi înfăptuirea idealului roman de stăpânire universală.

De fapt, isprăvind această privire generală, ne apare lămurit că noțiunea unui «veac de mijloc» nu se mai poate menține astăzi, nu numai în înțelesul dar nici măcar în limitele consfințite de tradiție. «Cultura antică și Statul antic, scrie Eduard Meyer, sunt pe sfârșite când Dioclețian transformă imperiul roman din haosul secolului al III-lea într'o monarhie absolută; izbânda creștinismului desăvârșește prefacerea lăuntrică, pe când în acelaș timp, pe o bază religioasă, bisericească, Orientul s'a strâns în împărăția Sasanidă. Pătrunderea Germanilor e numai o urmare a acestei adânci schimbări. Dar de altă parte urmările imediate ale vechiului Stat și ale culturii sale mai dăinuiesc încă veacuri întregi. Vremea de tranziție se isprăvește numai atunci când în Apus Statele Germane se întrunesc în monarhia carolingiană, pe când în Răsărit se ridică Domnia unitară a Islamului; între ele două se menține rămășița vechiului imperiu roman ca împărăție bizantină» [2]). Deabià atunci, după înflorirea timpurie a «renașterii» carolingiene, prin călugării dela Cluny și Citeaux și prin papii reformatori, convinși de puterea lor supremă, biserica latină dă lumii apusene un caracter unitar care este acel al culturii medievale. Impăratul și Papa sunt cele două fețe ale aceleiași unități ale lumii feudale creștine, în care teologia, știința, arta și chiar îmbrăcămintea sunt comune tuturor țărilor Occidentului. Lumea bizantină, cu anexele ei

[1]) Cf. acum și A. Hessel, *Odo von Cluni und das französische Kulturproblem im früheren Mittelalter* in *Hist Zeitschrift*, 128 (1923) p. 1: «Denn nicht blosz für scholastische Philosophie und Theologie, auch für Mönchsorden und Rittertum, für gotische Kunst und höfische Poesie ist dort die Heimat zu suchen, bot Frankreich sich den übrigen Nationen als Lehrmeisterin».

[2]) *Geschichte des Altertums* I 1 p. 248—9. Cf. asupra caracterului de expansiune orientală al acestei epoce: C. H. Becker, *Spenglers Magische Kultur in Zeitschr. der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, 77 (1923) p. 261—5.

www.dacoromanica.ro

slave, și lumea arabă a Islamului trăesc în timpul acesta o viață deosebită care păstrează totuș cu Occidentul contactul negoțului și al războiului de cruciată. Această perioadă a «Evului Mediu» tradițional înfățișează singură un tot organic, ale cărui manifestări politice, literare și artistice sunt într'o atârnare strânsă de inspirațiunea religioasă a vremii.

In secolul al XIII-lea această unitate se desface. Scoarța învechită a lui *orbis latinus* o sparg năzuințele de neatârnare ale națiunilor moderne. Economia naturală a schimbului cedează locul celei monetare. Capitalismul găsește în bancherii florentini și lombarzi întemeietorii unei noi organizațiuni a averilor. Legiștii lui Filip cel Frumos susțin drepturile monarhiei moderne împotriva vechilor pretențiuni feudale. Peste Islamul aproape distrus, năvălirea tătărească așterne între Europa și Extremul-Orient uriașa punte a împărăției lui Ginghiz-Han. Imperiul grec din Constantinopol, strâmtorat de Turci în Asia Mică, cotropit în Tracia și Morea de Apuseni, va mai duce timp de două veacuri o existență menită peirii. Cu încetarea rolului universal al Imperiului și al Papalității, istoria Europei Apusene se desface în aceea a marilor monarhii ce vor fi mai pe urmă națiunile moderne. Nici Renașterea, nici Reforma, nu vor aduce acestei evoluții schimbări hotărîtoare [1]). Dela sfârșitul veacului al XIII-lea se întrezărește în lucrurile bisericești o nevoie de înnoire, iar în acele ale artei se arată zorile unei învieri a clasicismului. Intre unitatea culturală a lumii catedralelor gotice și aceà a marilor monarhii centralizate din secolul al XVII-lea, sfârșitul «veacului de mijloc» și începutul vremilor «moderne» se confundă într'o singură epocă de tranziție.

Terminând, e aproape de prisos să amintim ce însemnătate are pentru trecutul nostru cunoașterea acestor perioade ale istoriei universale. Doar în mileniul «Evului Mediu» s'au așezat temeliile desvoltării noastre ca neam, pe teritoriul ce-l locuim astăzi.

Nesiguranța și întunericul ce învăluie aceste începuturi ne

[1]) Cf. H. Spangenberg, *Die Perioden der Weltgeschichte* în *Hist. Zeitschrift*, 127 (1922) p. 1—50.

www.dacoromanica.ro

îndeamnă la cercetări cât mai harnice — lipsa documentelor interne ne silește a privi din afară, din granițele unor vecini mai fericiți, «golul de zece veacuri» ce se întinde dela Aurelian la întemeierea voevodatelor. Rostul acestui învățământ e deci îndoit; cursul va trebui să dea caracteristicile esențiale și atmosfera generală a vremii; pro-seminarul și seminarul să pregătească specialiștii, cari, întrunind elementele paleografiei, ale diplomaticei și ale archeologiei medievale [1]), să cerceteze toate rămășițele trecutului, atât înlăuntrul granițelor naționale cât și în bogatele depozite ale arhivelor străine. Pentru a aduce la îndeplinire un program atât de încărcat, trebuie să vă cer, Onorat Auditoriu, pe lângă multă răbdare, și foarte multă indulgență. Lipsa mea de experiență mă îndreptățește să recurg la bunăvoința D-voastră pentu ca, muncind împreună, să învățăm împreună.

[1]) Nu e locul să arătăm aici amănunțit rolul foarte însemnat al arheologiei medievale, a cărei importanță merge crescând. Alături de cea clasică (până mai dăunăzi aceasta nici nu voiă să știe de existența ei; Cf. Koepp. *Archäologie* Berlin 1919, I p. 5 Göschen 538) cea medievală a ajuns o știință ajutătoare a istoriei, în mai mare măsură chiar decât studiul monumentelor Antichității. Cercetători ca Prof. Dopsch, *Die sozialen u. wirtschaftlichen Grundlagen Europas* I (ed. 2-a 1923) p. XII și Prof. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford 1922, au recunoscut acum în urmă însemnătatea acestei «științe a lopeții» ale cărei săpături sistematice au dat strălucite rezultate pentru istoria începutului veacului de mijloc. Săpăturile umple golul lăsat de lipsa documentelor scrise: în acest sens a dat un interesant îndemn D-l Prof. V. Pârvan, *Probleme de Archeologie în România* în *Transilvania*, LII (1921) p. 4—14. E deajuns să amintim rezultatele săpăturilor dela biserica Sf. Niculae Domnesc din Curtea de Argeș, ca să ne convingem de însemnătatea lucrărilor arheologice pentru istoria culturală și politică a întregii epoce «medievale» — chiar și pentru aceea a unor vremuri mai bine cunoscute din alte izvoare: sec. XIII—XIV-lea (Cf. *Curtea Domnească din Argeș*, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice X—XVI, București 1923).

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE

Această încercare de bibliografie a istoriei medievale nu are câtuş de puţin pretenţiunea de-a fi complectă. Menită să dea putinţa unei orientări repezi începătorului, ea conţine, de fapt, numai indicaţiuni elementare. S'au luat ca modele bibliografia d-lui P. Herre (cf. No. 12) şi aceà care însoţeşte broşura Prof. S. Hellman (No. 3), completându-se datele lor cu alte lucrări mai recente. S'a dat mai multă atenţiune istoriei politice a Evului Mediu apusean; paragrafele ce privesc istoria Românilor sunt cu tot dinadinsul foarte sumare, ţinând seamă mai mult de relaţiunile cu alte ţări. Pe cât s'a putut s'au făcut trimiteri la alte bibliografii speciale. In contrazicere cu principiul emis mai sus (p. 34-5) s'au mai păstrat aici — din motive pur didactice — limitele tradiţionale ale Evului Mediu: Sec. IV— Sec. XV.

Impărţirea materiei după ţări, care s'a încercat aici, prezintă destul de mari neajunsuri; am căutat a îndreptà această stare de lucruri, amintind totdeauna numerile din alte paragrafe în legătură cu anumit subiect. S'a ţinut seamă, ca şi în bibliografiile amintite mai sus, numai de cărţile în limbi romanice sau germanice. In astfel de condiţiuni, lacunele bibliografice sunt vădite: dacă totuş va fi un îndemn spre lecturi mai întinse, această călăuză foarte redusă nu va fi fost cu totul nefolositoare [1]).

I. NOŢIUNI GENERALE PRIVITOARE LA STUDIILE ISTORICE

A. *GENERALITĂŢI*

1. E. BERNHEIM, Lehrbuch der historischen Methode und Geschichtsphilosophie, ed. 5 şi 6, Leipzig 1908.
2. E. BERNHEIM, Einleitung in die Geschichtswissenschaft (Göschen, 270), Berlin, — Leipzig 1920.
3. S. HELLMANN, Wie schreibt man Geschichte? München 1920.
4. CH. V. LANGLOIS ET CH. SEIGNOBOS, Introduction aux Etudes historiques, Paris 1905.
5. BRÉHIER et DESDEVIZES DU DÉZERT, Le Travail historique, Paris 1909.

[1]) Prescurtări: Göschen, Payot Hoepli: manuale făcând parte din colecţiile respective. A. N. u. G. = Aus Natur und Geisteswelt.

www.dacoromanica.ro

6. K. BRANDI, Einführung in die Geschichtswissenschaft (Schule und Leben, 7), Berlin 1922.
7. N. IORGA, Generalități cu privire la studiile istorice, Vălenii de Munte, 1911.

B. *FILOZOFIA ISTORIEI* [1])

8. A. D. XÉNOPOL, La théorie de l'histoire, Paris 1908.
9. G. SIMMEL, Die Probleme der Geschichtsphilosophie, München 1921.
10. V. PÂRVAN, Idei și forme istorice, București, 1920.
10. a. BARTH, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, 1905.

II. BIBLIOGRAFIE

1. *BIBLIOGRAFIE GENERALĂ*

11. CH. LANGLOIS, Manuel de bibliographie historique, Paris 1901—1904.
12. P. HERRE, Quellenkunde zur Weltgeschichte, Leipzig 1910.
13. U. CHEVALIER, Répertoire des sources historiques du Moyen âge, Paris 1894—1907, 4 vol.
14. A. POTTHAST, Bibliotheca historica medii aevi., ed. 2-a, Berlin 1896.

2. *BIBLIOGRAFIE PERIODICĂ* [2])

15. Jahresberichte der Geschichtswissenschaft, Berlin 1880—1916.
16. Göttingische Gelehrte-Anzeigen, Berlin 1739 sq.
17. Literarisches Zentralblatt, ed. E. Zarncke, Leipzig 1850.
18. Revue de synthèse historique, ed. H. Berr, Paris 1900 sq.
19. Revue historique, ed. Ch. Bemont et Chr. Pfister, Paris 1876 sq.
20. Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, Paris 1839 sq.
21. Le Moyen âge, ed. M. Prou, A. Marignan et M. Wilmotte, Paris 1888 sq.
22. Historische Zeitschrift (H. Sybel), ed. F. Meinecke și F. Vigener, München, 1859 sq.
23. Historische Vierteljahrschrift, ed. G. Seeliger, Leipzig 1898 sq.
24. Historisches Jahrbuch (der Görresgesellschaft), ed. E. König, Münster—München 1880 sq.
25. Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung, ed. O. Redlich, Innsbruck 1880 sq.
26. Rivista storica italiana, ed. C. Rinaudo, Turin 1884 sq.
27. Archivio storico italiano, ed. R. Deputazione di storia patria, Firenze Roma 1842 sq.
28. Atti della Societa ligure di storia patria, Genova 1862 sq.
29. Archivio storico per le provincie Napoletane, Napoli.

[1]) Se mai pot adăoga următoarele lucrări: K. Lamprecht, *Einführung in das historische Denken*, Berlin 1912; H. Berr, *La Synthèse en histoire*, Paris 1909; H. Rickert, *Die grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, Tübingen 1913; O. Braun, *Geschichtsphilosophie* Berlin 1912; G. Mehlis, *Lehrbuch der Geschichtsphilosophie*, 1915.

[2]) Se adaugă la această listă Memoriile publicate de Academii și Societăți științifice ca Analele Academiei Române și toate publicațiunile asemănătoare din alte țări, cari cuprind mai întotdeauna și studii privitoare la istoria medievală.

www.dacoromanica.ro

30. Archivio veneto, Venezia 1871 sq.
30a Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1913 sq.
31. English historical review, ed. R. L. Poole, London 1886 sq.
32. American historical review, 1895 sq. (conține și articole priv. la Ist. Europei).
33. Byzantinische Zeitschrift, München 1891 sq.
34. Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, Berlin 1921 sq.
35. Archives de l'Orient Latin, Paris-Gênes 1881—1884.
36. Revue de l'Orient Latin, ed. C-te Riant, Paris 1893—1908.
37. Vizantiskij Vremennik, St. Petersburg 1894 sq., (rușește).
38. Archiv für slavische Philologie, ed. V. Jagič, Berlin 1876 sq.
39. Revue des études slaves, Paris 1920 sq.
40. Revue des études hongroises et finno-ougriennes, Paris 1923.
41. Zeitschrift für osteuropäische Geschichte, ed. Th. Schiemann etc., Berlin 1910 sq.
42. Bulletin pour l'étude de l'Europe sud-orientale, ed. N. Iorga, V. Pârvan, Bucarest 1913 sq.
43. Journal Asiatique, Paris 1821 sq.
44. Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, ed. Pertz, Frankfurt-am-Main și Hannover 1820—1874. Neues Archiv 1875 sq.
45. Archiv für Urkundenforschung, ed. K. Brandi, H. Bresslau și M. Tangl, Leipzig 1908 sq.
46. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Weimar 1880.
47. Nouvelle revue historique de droit français et étranger, Paris 1855.
48. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, ed. Bauer, G. von Below, L. M. Hartmann, K. Kaser, Leipzig 1903 sq.
49. Zeitschrift für Kirchengeschichte, ed. L. Zscharnack, Gotha 1877 sq.
50. Revue d'histoire ecclésiastique, ed. A. Cauchie, Louvain 1900 sq.
51. Zeitschrift für deutsche Philologie, ed. G. Hering, F. Kaufmann, Berlin Stuttgart, Leipzig 1869 sq.
52. Zeitschrift für romanische Philologie, ed. A. Hilka, Halle 1880 sq.
53. Romania, ed. M. Roques, Paris 1872 sq.
54. Revue archéologique, ed. E. Pottier, S. Reinach, Paris, V-e série 1906 sq.
55. Archaeologia, Oxford 1849 sq.
56. Gazette des Beaux-Arts, Paris.

3. *DICȚIONARE ȘI ENCICLOPEDII*

57. La Grande Encyclopédie, 31 vol., Paris 1885—1901.
58. The Encyclopaedia Britannica, 29 vol., ed. II, Cambridge 1910—11.
59. Allgemeine Enzyklopädie der Wissenschaften und Künste, ed. J. S. Ersch, J. G. Gruber, 167 vol., Halle—Leipzig 1818—1889.
60. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, ed. J. Conrad, L. Elster, W. Lexis, E. Loening, ed. 3, 8 vol., Jena 1909—1911.

www.dacoromanica.ro

61. Wetzer und Weltes Kirchenlexikon oder Enzyklopädie der katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften, ed. 2 Hergenröther-Kaulen, 12 vol., Freiburg in Breisgau 1882—1903.
62. Encyclopédie de l'Islam, ed. M. Th. Houtsma, R. Basset, T. Arnold, H. Bauer, Leyden 1913 sq. (25 fasc. A-Inde).
62a E. VIOLLET-LE-DUC, Dictionnaire raisonné du mobilier français du XI-e au XII-e s., 1872-75 6 vol.
63. Nouvelle Biographie universelle, 46 vol., Paris 1857—1870.
64. Dictionary of national Biography, ed. L. Stephen, S. Lee, 63 vol., London 1885—1913.
65. Allgemeine deutsche Biographie, ed. K. Akad. Wissensch. (München), 56 vol., Leipzig 1875—1912.

III. ŞTIINŢE AJUTĂTOARE

A. *PALEOGRAFIE*

66. M. PROU, Manuel de paléographie latine et française, Paris 1910.
67. E. M. THOMPSON, Handbook of greek and latin paleography, London 1903.
68. B. BRETHOLZ, Lateinische Paläographie, Leipzig 1912.
69. V. GARDTHAUSEN, Griechische Paläographie, Leipzig 1911—13.
70. A. CAPPELLI, Dizionario di abbreviature latine ed. italiane, Milano (Hoepli) 1912.

B. *DIPLOMATICA*

71. A. GIRY, Manuel de diplomatique et de chronologie, Paris 1894.
72. H. BRESSLAU, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien, Leipzig 1912—1915.
73. W. ERBEN, L. SCHMITZ-KALLENBERG, O. REDLICH, Urkundenlehre, München 1907.
74. K. BRANDI, Urkunden und Akten für akademische Uebungen, Berlin—Leipzig 1921.
75. R. THOMMEN, L. SCHMITZ-KALLENBERG, Urkundenlehre, (in A. Meister, Grundriss der Geschichtswissenschaft).

C. *CRONOLOGIE*

76. F. RUEHL, Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit, Berlin 1897.
77. H. GROTEFEND, Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, Hannover 1891—1898.
78. A. CAPPELLI, Cronologia e calendario perpetuo, Milano (Hoepli) 1906.

www.dacoromanica.ro

D. *FILOLOGIE ȘI LIMBĂ*

79. H. PAUL, Grundriss der germanischen Philologie, Strassburg 1896 sq.
80. G. GROEBER, Grundriss der romanischen Philologie, Strassburg 1886—1906.
81. DU CANGE, Glossarium mediae et infimae latinitatis, Paris 1883.
82. DU CANGE, Glossarium mediae et infimae graecitatis.
83. A. FORCELLINI, Totius latinitatis lexicon, ed. Corradini, 1864 sq.

E. *GENEALOGIE, ERALDICĂ, SFRAGISTICĂ*

84. E. HEYDENREICH, Handbuch der praktischen Genealogie, Leipzig 1913.
85. O. FORST-BATTAGLIA, Genealogische Tabellen zur Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit, Wien-Leipzig 1914.
86. W. EWALD, Siegelkunde, F. HAUPTMANN, Wappenkunde, Berlin 1914.
87. J. ROMAN, Manuel de sigillographie française, Paris 1912.

F. *NUMISMATICA*

88. ENGEL et SERRURE, Traité de Numismatique du Moyen âge, Paris 1891.
89. LUSCHIN VON EBENGREUTH, Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit, München—Berlin 1904.

G. *GEOGRAFIE*

90. I. G. TH. GRAESSE, Orbis latinus, Berlin 1903.
91. K. KRETSCHMER, Historische Geographie von Mitteleuropa, München — Berlin.
92. E. A. FREEMAN, Histoire générale de l'Europe par la Géographie politique, trad. fr., Paris 1886.
93. A. E. NORDENSKIOELD, Facsimile Atlas to the early history of carthography, Stockholm 1889; Periplus Stockholm 1897.
94. A. LONGNON, Atlas historique de la France, Paris 1884.
95. G. DROYSEN, Allgemeiner historischer Handatlas, 1886.
96. H. OESTERLEY, Historisch-geographisches Wörterbuch des Mittelalters.
96a C. ERRERA, L'Epoca delle grandi scoperte geografiche, Milano, 1910.

IV. IZVOARE: COLECȚII ȘI CERCETĂRI

A. *MANUALE*

97. A. MOLINIER, Les sources de l'histoire de France, 6 vol., Paris.
98. G. MONOD, Bibliographie de l'histoire de France, Paris 1888.

www.dacoromanica.ro

99. CH. GROSS, The sources and literature of English history from the earliest times to about, 1485, ed. 2, London 1915.
100. DAHLMANN-WAITZ, Quellenkunde der deutschen Geschichte, ed. 8, Leipzig 1912.
101. K. JAKOB, Quellenkunde der deutschen Geschichte im Mittelalter (Göschen 279) I, 1922.
102. W. RECKE u. A. W. WAGNER, Bücherkunde zur Geschichte und Literatur des Königreichs Polen, Leipzig 1918.
103. R. J. KERNER, Slavic Europe, Cambridge 1918.
104. ZEISSBERG, Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters, Leipzig 1873.
105. U. BALZANI, Le cronache italiane nel Medio Evo, Milano (Hoepli) 1909.
105 a. K. KRUMBACHER, Geschichte der byzantinischen Literatur, München 1897.

B. *COLECȚII DE TEXTE ȘI DOCUMENTE*

Imperiul

106. Monumenta Germaniae historica (M. G. H.), Hann. et Berol., 1826 sq.: I. Scriptores, II. Leges, III. Diplomata, IV. Epistolae, V. Antiquitates.
107. Scriptores rerum Germanicarum in Usum scholarum, Hannover 1870 sq.
108. Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit, ed. 2, Leipzig—Berlin 1884—1909 sq.
109. PH. JAFFÉ, Bibliotheca rerum Germanicarum, 6 vol., Berlin 1864—1873.
110. J. F. BOEHMER, Fontes rerum Germanicarum, 4 vol., Stuttgart 1843—1868.
111. Die Chroniken der deutschen Städte, ed. K. Akad. Wiss. (München), Leipzig.
112. Die Recesse und andere Akten der Hansetage (1256—1430), ed. K. Akad. Wiss. (München), 24 vol., München—Leipzig 1870—1913.
113. J. F. BOEHMER, Regesta chronologico-diplomatica regum atque imperatorum Romanorum 911—1313; ed. nouă: Regesta Imperii, Innsbruck 1881 sq.
114. K. F. STUMPF, Die Reichskanzler vornehmlich des X., XI. und XII. Jahrhunderts, 3 vol., Innsbruck 1881 sq.

Franța

115. DOM BOUQUET, Recueil des historiens des Gaules et de la France, 24 vol., Paris 1738—1904.
116. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, publiée par les soins du Min. de l'Instr. publ.
117. Public. de la Société de l'Histoire de France, Paris 1834 sq.
118. Les Classiques de l'Histoire de France au Moyen âge, ed. L. Halphen, Paris 1923: Eginhard, Vie de Charlemagne, ed. Halphen.

www.dacoromanica.ro

119. Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire, Paris 1886 sq.
120. Collection complète des memoires relatifs à l'histoire de France, ed. Petitot, Monmerqué, 131 vol., Paris 1819—1829.
121. J. A. BUCHON, Collection des chroniques nationales françaises du XIII-e au XVI-e siècle, 47 vol., Paris 1824—1829.

Italia

122. L. A. MURATORI, Rerum Italicarum Scriptores, 28 vol., Mediolani 1723—1751, ed. nouă, Città di Castello 1900 sq.
123. Fonti per la storia d'Italia, publ. dall'Istituto storico italiano, Roma-Livorno-Genova 1887 sq.
124. Monumenta Historiae Patriae, Torino 1836 sq.

Anglia

125. Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores (Rolls Series), 244 vol., London 1858—1896.
126. Foedera, conventiones, litterae et., acta publica inter reges Angliae et alios, imperatores, reges, etc. (1101—1654), ed. Th. Rymer, 20 vol., London, ed. nouă, 4 vol. (1069—1383), London 1816—1869.
127. The historians of Scotland, 10 vol., Edinburgh 1871—1879.
128. C. O'CONNOR, Rerum Hibernicarum Scriptores, 4 vol., Buckingham 1814—1826.

Spania

129. Coleccion de documentos ineditos para la historia de España, 112 vol., Madrid 1842—1895.
130. Coleccion de documentos ineditos del Archivo general de la Corona de Aragon, ed. P. de Bofarull, 40 vol., Barcelona, 1847—1876.
131. H. FINKE, Acta Aragonensia (1291—1327), Berlin 1908—1910.
132. A. RUBIO Y LLUCH, Documents per la historia de la cultura catalana mig-eval, I, Barcelona 1908.

Orient

133. Recueil des historiens des Croisades, publ. par l'Acad. des Inscr. et Belles Lettres, Paris 1841 sq.
134. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, ed. B. G. Niebuhr, L. Schopen, W. et L. Dindorf, 50 vol., Bonn 1828—1897.
135. N. IORGA, Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle, Paris—Bucarest 1896—1915.
135 a. Acta et diplomata graeca medii aevi, ed. Miklosich-Müller, Wien 1860—1871.

www.dacoromanica.ro

Ungaria

136. Monumenta Hungariae Historica: I. Diplomataria, 34 vol.; II. Scriptores, 38 vol.; III. Monumenta comitialia regni Hungariae, 14 vol.; IV. Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 21 vol.; Acta extera, 7 vol., Budapesta 1857.
137. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, Budapesta 1884—1891.
138. Historiae Hungaricae fontes domestici, Leipzig—Budapesta 1881 sq.
139. Codex diplomaticus Hungariae, ed. G. Fejer, Budapesta 1829 sq.
140. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, ed. Nagy Imre, Budapesta, 6 vol., 1878—1891.
141. Monumenta vetera historica Hungariam sacram illustrantia, ed. A. Theiner, Roma 1859.

Austria

142. Fontes rerum Austriacarum, ed. K. Akad. Wiss. (Wien), 70 vol., Wien 1849—1910.

Bohemia

143. Monumenta historiae Bohemica, ed. A. Gindely, Praha 1864—1890.

Slavi de Sud

144. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Zagreb 1868 sq.
145. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, ed. T. Smiciklas, Zagreb 1904—1907.
145 a. Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, ed. L. de Thalloczy, C. Jirecek, E. de Sufflay, Wien 1913—1918 (344—1406).

Polonia

146. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, Cracoviae 1874—1908.
147. Codex diplomaticus Poloniae, ed. L. Rzyszewski, A. Muczkowski, Varșovia 1847 sq.
148. Codex diplomaticus Lithuaniae, ed. E. Raczynski, Vratisl. 1845.

România

149. HURMUZAKI, Documente privitoare la istoria Românilor, București 1880 sq.
150. I. BOGDAN, Documente și regeste priv. la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria, București 1905.

www.dacoromanica.ro

151. I. BOGDAN, Documentele lui Ștefan cel Mare, București 1913.
152. F. ZIMMERMANN, C. WERNER, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen (1191—1415) 3 vol., Sibiiu 1892—1902.
152 a. N. IORGA, Studii și Documente, București (vol. I, II).

Rusia

153. Public. ale Comisiunii arheografice ruse: Anale, 15 vol., S. Petersburg 184 1—85 Docum., 20 vol., 1836 sq.; Docum. priv. la ist. Rusiei de Sud și Vest, 17 vol (184 6—76).
154. Historica Russiae monumenta, ed. A. J. Turgenjew, St. Petersburg 1841—1848.

Scandinavia

155. Scriptores rerum Danicarum medii aevi, ed. J. Langebek, P. F. Suhm, Kopenhaga 1772—1834.
156. Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis, Kopenhaga 1894.
157. Scriptores rerum Suecicarum medii aevi, Upsala 1818—1876.
158. Svenskt Diplomatarium, Stockholm 1829—1887.
159. Diplomatarium Norvegicum, Christiania 1847 sq.

Biserica

160. Le Liber Pontificalis, ed. l'abbë L. Duchesne, Paris 1884—1892.
161. P. FABRE, L. DUCHESNE, Le Liber censuum de l'Eglise romaine, Paris 1889.
162. PH. JAFFÉ, Regesta pontificum Romanorum (—1198), ed. 2, Leipzig 1885—1888.
163. Regesta pontificum Romanorum, ed. P. F. Kehr (—1198), Berlin 1906 sq.
164. A. POTTHAST, Regesta pontificum Romanorum (1198—1304), Berlin 1874—1875.
165. Regestum Clementis papae V. (1305—1314), Roma 1880—1892.
166. Les registres publ. par la Bibl. des Ec. d'Athènes et de Rome, Paris 1881 sq. (1254—1304).
167. Lettres communes et curiales des papes d'Avignon (Bibl. des Ec. d'Athènes et de Rome, Paris 1898 sq.
168. J. P. MIGNE, Patrologiae cursus completus (—1216): Series latina, 221 vol., Paris 1844—1864; Series graeca, 165 vol., ibid. 1857—1886; Series graeca latine tantum edita, 85 vol., ibid. 1856—1867.
169. Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum, ed. K. Akad. Wiss. (Wien), Wien—Prag 1866 sq.
170. Acta Sanctorum, Bruxelles—Paris 1643 sq.
171. J. D. MANSI, Sacrorum conciliorum amplissima collectio, ed. nouă, Paris 1900 sq.

www.dacoromanica.ro

V. GENERALITĂŢI PRIVITOARE LA ISTORIA MEDIEVALĂ [1])

172. E. BERNHEIM, Mittelalterliche Zeitanschauungen in ihrem Einfluss auf Politik und Geschichtsschreibung, I, Tübingen 1918.
173. H. v. EICKEN, Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung, ed. 3, Stuttgart 1917.
174. R. W. and A. J. CARLYLE, A history of mediaeval political theory in the West, Edinburgh 1903—1909.
175. A. DOPSCH, Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung aus der Zeit von Cäsar bis auf Karl den Grossen, I (1918), II Wien 1920, Partea I, ed. 2, 1923.
176. N. IORGA, Desvoltarea aşezămintelor politice şi sociale ale Europei, I, Evul Mediu, Bucureşti 1920, State şi dinastii, Bucureşti 1922.
177. A. CARTELLIERI, Grundzüge der Weltgeschichte, Leipzig 1922 (ed. 2).
177 a. B. JARRETT, Mediaeval Socialism, London 1913 (The People's books, 79).
178. LAVISSE et RAMBAUD, Histoire générale du IV siècle ànos jours, Paris 1893—1901.
179. Weltgeschichte, ed. H. F. Helmolt; ed. 2, Leipzig—Wien 1913.
180. Weltgeschichte, ed. J. v. Pflug-Harttung, Berlin 1907—1910.
181. Weltgeschichte, ed. L. M. Hartmann, Gotha 1919 sq.: I/4, Frühes Mittelalter (S. Hellmann); I/5, Späteres Mittelalter (K. Kaser).
182. The Cambridge mediaeval history, planned by J. B. Bury, ed. H. M. Gwatkin, J. P. Whitney, Cambridge 1911 sq.
183. TH. LINDNER, Weltgeschichte seit der Völkerwanderung, Stuttgart 1901 sq.
184. Allgemeine Staatengeschichte (Heeren-Uckert), ed. K. Lamprecht, H. Oncken, Hamburg 1829 sq., Gotha 1855 sq.
185. Handbuch der, mittelalterlichen und neueren Geschichte ed. G. v. Below, F. Meinecke, München—Leipzig 1903 sq.
186. J. LOSERTH, Geschichte des späteren Mittelalters (1197—1492), München—Berlin 1903 cf. 185.
187. L. v. RANKE, Weltgeschichte, Leipzig 1881—1888.
188. A. PARMENTIER, Album historique publ. sous la direction de M. A. Lavisse, I, Le Moyen Âge, Paris 1896.
189. P. HERRE, Deutsche Kultur des Mittelalters in Bild und Wort, Leipzig 1912
190. ROBERTS, Picture-book of English History, Cambridge.

VI. ISTORII NAŢIONALE

1. *EUROPA: ISTORIE POLITICĂ ŞI ADMINISTRATIVĂ*

Franţa

191. Histoire de France depuis les origines, publ. sous la direction de E. Lavisse, Paris 1903—1918.

[1]) Ca manual se recomandă cu deosebire: Ch. Bémont et G. Monod *Histoire de l'Europe au Moyen Âge* (395—1270) Paris, Alcan, ed. nouă 1921.

www.dacoromanica.ro

192. N. D. FUSTEL DE COULANGES, Histoire de institutions politiques de l'ancienne France, 6 vol., Paris 1891—1905 (ed. 2, C. Jullian).
193. J. FLACH, Les origines de l'ancienne France, Paris 1886—1904.
194. P. VIOLLET, Histoire des institutions politiques et administratives de la France, Paris 1888—1903.
195. E. GLASSON, Histoire du droit et des institutions de la France, 8 vol., Paris 1887—1903.
196. A. LUCHAIRE, Manuel des institutions françaises, Paris 1892.
197. R. HOLTZMANN, Französische Verfassungsgeschichte, München—Berlin 1910.
198. A. LONGNON, La formation de l'unité française. Leçons prof. au College de France (1889—1890), publ. par M. Fr. Delaborde, Paris 1922.
199. Histoire de la nation française, publ. sous la direction de M. Hanotaux.
199. a FR. FUNCK-BRENTANO, Le Moyen Âge, Paris 1923.
200. A. KLEINCLAUSZ, Histoire de Bourgogne, Paris 1909.
201. P. FOURNIER, Le royaume d'Arles et de Vienne (1138—1378), Paris 1891.
202. A. DE LA BORDERIE, L'histoire de Bretagne, Paris 1896—1907; F. LOT, Mélanges d'histoire bretonne, Paris 1907.
203. R. PARISOT, Histoire de Lorraine, I (—1552), Paris 1919.
204. L. HALPHEN, Le comté d'Anjou au XI siècle, Paris 1906.
205. C. DEVIC, J. VAISSETE, Histoire générale du Languedoc, Toulouse 1872—1905.
206. A. LONGNON, Géographie de la Gaule au VI siècle, Paris 1878.
207. Gallia christiana in provincias ecclesiasticas distributa, 16 vol., Paris 1715—1865; Gallia christiana novissima, ed. J. Albanès, U. Chevalier, Montbéliard, 1895 sq.
208. M. PROU, La Gaule merovingienne, Paris 1897.
209. G. KURTH, Clovis, Tours 1901; Etudes franques, Paris 1919.
210. G. MONOD, Etudes critiques sur les sources de l'histoire mérovin-(gienne Bibl. de l'Ec. des Hautes, Etudes 8, 63), Paris 1872—1885. cf. și mai jos, No. 262.
211. L. HALPHEN, Etudes critiques sur l'histoire de Charlemagne, Paris 1921.
212. F. LOT et L. HALPHEN, Le règne de Charles de Chauve (Bibl. de l'Ec. des Hautes Etudes, 175), Paris 1909.
213. F. LOT, Les derniers Carolingiens (Bibl. de l'Ec. des Hautes Etudes 87), Paris 1891.
214. R. POUPARDIN, Le royaume de Provence sous les Carolingiens (Ibid.), Paris 1901.
215. R. POUPARDIN, Le royaume de Bourgogne (888—1038), Ibid. 163, Paris 1906. cf. și mai jos, No. 265 sq.
216. F. LOT, Etudes sur le règne de Hugues Capet (Ibid. 147), Paris 1903.
217. C. PFISTER, Etudes sur le règne de Robert le Pieux (Ibid. 64), Paris 1885.

www.dacoromanica.ro

218. A. LUCHAIRE, Louis VI le Gros, Paris 1890.
219. A. LUCHAIRE, Histoire des institutions monarchiques de la France sous les premiers Capétiens (987—1180), Paris 1891.
220. A. CARTELLIERI, Philipp II., August, König von Frankreich, Leipzig 1899—1922.
221. E. BERGER, Histoire de Blanche de Castille, Paris 1895.
222. H. WALLON, Saint Louis et son temps, Paris 1893.
223. E. BOUTARIC, La France sous Philippe le Bel, Paris 1861.
224. BORRELLI DE SERRES, Recherches sur divers services publics (XIII-e—XVII-e siècle), Paris 1902—1910.
224 a. F. KERN, Die Anfänge der französischen Ausdehnungspolitik bis zum Jahr 1308, Tübingen 1910.
225. S. LUCE, La France pendant la guerre de Cent Ans, Paris 1890—1894.
226. R. DELACHENAL, Histoire de Charles V, Paris 1909—1916.
227. A. VALLET DE VIRIVILLE, Histoire de Charles VII, Paris 1862—1865
228. A. FRANCE, Vie de Jeanne d'Arc, Paris 1908 sq.
229. G. HANOTAUX, Jeanne d'Arc, Paris 1911, P. CHAMPION, Procès de condamnation de Jeanne d'Arc, Paris 1921.
230. U. LEGEAY, Histoire de Louis XI, Paris 1874.
231. N. IORGA, Istoria poporului francez, București 1919.

Imperiul

232. K. LAMPRECHT, Deutsche Geschichte, 14 vol., Leipzig 1909 sq.
233. K. BRANDI, Deutsche Geschichte, Berlin 1919.
234. B. GEBHARDT, Handbuch der deutschen Geschichte, I, ed. 6 (A. Meister), Stuttgart 1922.
235. K. W. NITZSCH, Geschichte des deutschen Volkes, ed. 2, München 1892.
236. G. WAITZ, Deutsche Verfassungsgeschichte, 8 vol., ed. 2—3, Berlin 1880—1896.
237. A. HEUSLER, Deutsche Verfassungsgeschichte, Leipzig 1905.
238. A. BRUNNER, Grundriss der deutschen Rechtsgeschichte (ed. 7, E. Heymann), München—Leipzig 1921.
239. W. ALTMANN, E. BERNHEIM, Ausgewählte Urkunden zur Erläuterung der Verfassungsgeschichte Deutschlands im Mittelalter, Berlin 1920.
240. G. v. BELOW, Der deutsche Staat des Mittelalters, I, Leipzig 1914.
241. F. KEUTGEN, Der deutsche Staat des Mittelalters, Jena 1918.
242. H. SPANGENBERG, Vom Lohnstaat zum Ständestaat, München-Berlin 1912.
243. G. v. BELOW, Der Ursprung der deutschen Stadtverfassung, Düsseldorf 1892.
244. G. v. BELOW, Territorium und Stadt, München—Leipzig 1900.
245. S. RIEZLER, Geschichte Bayerns, Gotha 1878—1903.

www.dacoromanica.ro

246. P. F. STAELIN, Geschichte Württembergs, I (—1496), Gotha 1882—1887.
247. H. BOOS, Geschichte der Rheinischen Städtekultur, Berlin 1897—1901.
248. O. v. HEINEMANN, Geschichte Braunschweigs und Hannovers, Gotha 1882—1892.
249. H. WITTE, Mecklenburgische Geschichte, I, Wismar 1909.
250. R. BEMMANN, Bibliographie der sächsischen Geschichte, Leipzig 1918.
251. K. LOHMEYER, Geschichte von Ost- und Westpreussen, I, Gotha 1908.
252. A. HUBER, Geschichte Oesterreichs, Gotha 1885—1895.
253. J. EGGER, Geschichte Tirols, Innsbruck 1872—1880.
254. H. BARTH, Bibliographie der Schweizer Geschichte, Basel 1914—1915.
255. R. F. KAINDL, Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern, Gotha 1907—1911.
256. L. SCHMIDT, Allgemeine Geschichte der germanischen Völker bis zur Mitte des 6. Jahrhunderts, München 1909.
257. K. MUELLENHOFF, Deutsche Altertumskunde, Berlin 1891—1920.
258. F. DAHN, Die Könige der Germanen, Leipzig 1861—1909.
259. L. SCHMIDT, Geschichte der Wandalen, Leipzig 1901.
260. C. DICULESCU, Die Gepiden, I, Leipzig 1923.
261. L. SCHMIDT, Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung, Berlin 1910.
262. Jahrbücher der deutschen Geschichte (—1250), ed. K. Akad. Wiss. (München), Berlin—Leipzig 1862 sq.
263. G. RICHTER, H. KOHL, Annalen der deutschen Geschichte im Mittelalter (—1137), Halle 1873—1898.
264. W. v. GIESEBRECHT, Geschichte der deutschen Kaiserzeit, Braunschweig—Leipzig 1855—1895.
265. A. KLEINCLAUSZ, L'empire carolingien, Paris 1902.
266. E. MUEHLBACHER, Deutsche Geschichte unter den Karolingern, Stuttgart 1896.
267. E. CASPAR, Pippin und die römische Kirche, Berlin 1914.
268. M. MANITIUS, Deutsche Geschichte unter den sächsischen und salischen Kaisern (911—1125), Stuttgart 1889.
269. K. HAMPE, Deutsche Kaisergeschichte in der Zeit der Salier und Staufen, Leipzig 1922.
270. J. JASTROW u. G. WINTER, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Hohenstaufen, Stuttgart 1897—1901.
271. G. BLONDEL, Etude sur la politique de l'empereur Frédéric II en Allemagne, Paris 1892.
272. J. KEMPF, Geschichte des Deutschen Reiches während des grossen Interregnums (1245—1273), Würzburg 1893.
273. M. OEHLER, Geschichte des deutschen Ritterordens, I, Elbing 1908.
274. O. LORENZ, Deutsche Geschichte im 13. und 14. Jahrhundert Wien 1863—1867.

www.dacoromanica.ro

275. O. REDLICH, Rudolf von Habsburg, Innsbruck 1903.
276. TH. LINDNER, Deutsche Geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern, Stuttgart 1888—1893.
277. R. MOELLER, Ludwig der Bayer und die Kurie im Kampf um das Reich, Berlin 1914.
278. E. WERUNSKY, Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit, Innsbruck 1880—1892.
279. E. DAENELL, Die Blütezeit der deutschen Hansa, Berlin 1906.
280. A. LEROUX, Conflits entre la France et l'Empire au Moyen Âge (Bibliographie critique), Paris 1902.
281. V. v. KRAUS u. K. KASER, Deutsche Geschichte im Ausgange des Mittelalters (1438—1519), Stuttgart 1905—1912.
282. E. MICHAEL, Geschichte des deutschen Volkes seit dem 13. Jahrhundert bis zu Ausgang des Mittelalters, Freiburg im Breisgau, 1897—1915.
283. K. HAMPE, Der Zug nach dem Osten (A. N. u. G. 731), Leipzig 1921.
284. A. L. v. EBENGREUTH, Grundriss der österreichischen Rechtsgeschichte, Bamberg 1918.
285. H. PIRENNE, Histoire de Belgique; și ed. germ., Gotha 1897—1907.
286. H. PIRENNE, Les anciennes democraties des Pays-Bas, Paris.
287. L. VANDERKINDERE, La formation territoriale des principautés belges au Moyen Âge, Bruxelles 1902.
288. O. OPPERMANN, Untersuchungen zur nordniederländischen Geschichte des 10. bis 13. Jahrhunderts, Utrecht 1920—1921.
289. L. VANDERKINDERE, Le siècle des Artevelde, Bruxelles 1907.
290. G. DES MAREZ, Les luttes sociales en Flandre au Moyen Âge, Bruxelles 1907.

Anglia

291. J. R. GREEN, History of the English people, London 1877—1880.
292. S. R. GARDINER, A students history of England, London 1890 (și ed. mai noi).
293. A. PRENTOUT, Histoire d'Angleterre, Paris 1919.
294. The political history of England, ed. W. Hunt. R L. Poole, London etc., 1905—1907 (vol 1—4, —1485).
295. F. POLLOCK. F. W. MAITLAND The history of the English law, Cambridge 1898.
296. W. STUBBS, The constitutional history of England, Oxford 1895; ed. franc. (Ch. Petit-Dutaillis), I. Paris 1907.
297. A history of England, ed. C. W. C. Oman, London 1904—1913.
298. J. HATSCHEK, Englische Verfassungsgeschichte, München-Berlin 1913.
299. F. W. MAITLAND, The constitutional history of England, Cambridge 1908.
300. P. H. BROWN, History of Scotland, Cambridge 1902—1909.

www.dacoromanica.ro

301. P. W. JOYCE, A short history of Ireland, London 1896.
302. H. M. CHADWICK, Studies on Anglo-Saxon institutions, Cambridge 1905.
303. F. CABROL, L'Angleterre chrétienne avant les Normands, Paris 1909.
304. J. H. RAMSAY, The Angevin Empire (1154—1216), London 1903.
305. P. VINOGRADOFF, English society in the eleventh century, Oxford 1908.
306. J. H. RAMSAY, The dawn of the constitution (1216—1307), London 1908.
307. CH. BÉMONT, Simon de Montfort, Paris 1884.
308. J. MACKINNON, The history of Edward III (1327—1377), London 1900.
309. A. RÉVILLE, Le soulèvement des travailleurs d'Angleterre en 1381, Paris 1898.
310. J. H. RAMSAY, Lancaster and York (1399—1485), Oxford 1892.
311. E. M. TREVELYAN, England in the age of Wycliffe, London 1909.

Spania și Portugalia

312. R. ALTAMIRA y CREVEA, Historia de Espana y de la civilizacion española, Barcelona 1900—1908.
313. G. DIERCKS, Geschichte Spaniens von den frühesten Zeiten, Berlin 1894—1895.
314. F. W. LEMBKE, H. SCHAEFER, F. W. SCHIRRMACHER, Geschichte von Spanien (—1516), Hamburg-Gotha 1834—1902.
315. R. P. DOZY, Histoire des Musulmans d'Espagne de 711—1110, Leyden 1861, trad. germ., Leipzig 1874.
316. Historia general de Espana, ed. R. Acad. de la Historia, Madrid 1893 sq.
317. V. BALAGUER, Historia de Cataluña, Madrid 1885—1887.
318. H. SCHAEFER, Geschichte von Portugal, Hamburg-Gotha 1836—1854.

Italia

319. L. M. HARTMANN, Geschichte Italiens im Mittelalter, Leipzig 1897 sq.
320. K. KRETSCHMAYR, Geschichte von Venedig, Gotha 1905—1920.
321. H. F. BROWN, Studies in the history of Venice, London 1908.
322. R. DAVIDSOHN, Geschichte von Florenz, Berlin 1896 sq.
323. G. CARO, Studien zur Geschichte von Genua (1190—1257), Strassburg 1891.
324. G. CARO, Genua und die Mächte am Mittelmeer (1257—1311), Halle 1895—1899.
325. L. HALPHEN, Etudes sur l'administration de Rome au Moyen Âge (751—1252), Paris 1907 (Bibl. de l'Ec. des Hautes Etudes 166).
326. F. CHALANDON, Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile, Paris 1907.

www.dacoromanica.ro

327. W. COHN, Das Zeitalter der Normannen in Sizilien, Bonn—Leipzig 1920.
328. B. CAPASSO, Le fonti della storia delle provincie napolitane (568—1500), ed. nouă (O. Mastrojanni), Napoli 1902.
329. E. MAYER, Italienische Verfassungsgeschichte, Leipzig 1909.
330. G. VOLPE, Questioni fondamentali sull'origine e svolgimento dei comuni italiani, Pisa 1905.
331. T. HODGKIN, Italy and her invaders, London 1892 sq.
332. P. VILLARI, Le invasioni barbariche in Italia, Milano 1905.
333. J. GAY, L'Italie méridionale et l'empire byzantin (867—1071), Paris 1904.
334. L. DUCHESNE, Les premiers temps de l'état pontifical, Paris 1904.
335. M. AMARI, Storia dei Musulmani di Sicilia, Firenze 1854—1872.
336. P. VILLARI, L'Italia da Carlo Magno alla morte di Arrigo VII, Milano 1910.
337. O. BROWNING, Guelphs and Gibellines (1250—1409), London 1894.
338. L. CADIER, Essai sur l'administration du royaume de Sicile sous Charles I et Charles II d'Anjou, Paris 1891.
339. G. CIPOLLA, Storia delle signorie italiane dal 1313 al 1530, Milano 1881.
340. R. CAGGESE, Roberto d'Angiò e i suoi tempi, Firenze 1922.
341. A. SEMERAU, Die Condottieri, Jena 1909.
342. E. JORDAN, Les origines de la domination angevine en Italie, Paris 1909.
343. E. RODOCANACHI, Cola di Rienzo, Histoire de Rome, 1342—1354, Paris 1888.
344. C. M. ADY, A history of Milan under the Sforza (1450—1535), London 1908.
345. F. UGHELLI, Italia sacra, Venezia, 1717—1722.

Orientul Latin

346. R. ROEHRICHT, Geschichte der Kreuzzüge im Umriss, Innsbruck 1898.
347. R. ROEHRICHT, Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100—1291), Innsbruck 1898.
348. G. DODU, Histoire des institutions monarchiques du royaume latin de Jérusalem, Paris 1894.
349. W. MILLER, The Latins in the Levant, London 1908.
350. W. MILLER, Essays on the Latin Orient, Cambridge 1921.
351. W. NORDEN, Der vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abendlandes zu Byzanz, Berlin 1898.
352. E. GERLAND, Geschichte des lateinischen Kaisertums von Konstantinopel, I, Homburg v. der Höhe 1905.
353. J. DELAVILLE LE ROULX, Les Hospitaliers en Terre Sainte et à Chypre (1100—1310), Paris 1904.
354. L. BRÉHIER, L'Église et l'Orient au Moyen Âge, Paris 1907.

www.dacoromanica.ro

355. L. DE MAS-LATRIE, Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan, Paris 1852—1861.
356. N. IORGA, Philippe de Mézières, Paris 1896 (Bibl. de l'Ec. des Hautes Etudes).
357. J. DELAVILLE LE ROULX, La France en Orient au XIV-e siècle, Paris 1886.

Imperiul Bizantin

358. CH. DIEHL, Histoire de l'Empire byzantin, Paris 1920; Byzance. Grandeur et décadence, Paris 1919.
359. N. IORGA, The byzantine empire, London 1907.
360. K. HOPF, Geschichte Griechenlands, Leipzig 1867—1868.
361. G. FINLAY, History of Greece, ed. H. F. Tozer, Oxford 1877.
362. F. GREGOROVIUS, Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter (trad. grec. cu note de Sp. Lampros).
363. O. TAFRALI, Thessalonique des origines au XIV-e siècle, Paris 1919. Thessalonique au XIV-e siècle, Paris 1913.
364. RAMSAY, Historical geography of Asia Minor, London 1890.
365. J. P. FALLMERAYER, Geschichte des Kaisertums von Trapezunt, München 1827.
366. K. DIETERICH, Byzantinische Quellen zur Länder- und Völkerkunde, Leipzig 1912.
367. CH. DIEHL, L'Afrique byzantine, Paris 1896.
368. J. B. BURY, A history of the later Roman Empire (395—800), London 1889—1894. ed. nouă (—565), London 1923.
369. CH.DIEHL, Justinien et la civilisation byzantine au VI siècle, Paris 1901.
370. L. BREHIER, La querelle des images, Paris 1904.
371. A. VOGT, Basile I-er, empereur de Byzance (867—886), Paris 1908.
372. A. RAMBAUD, L'empire grec au X siècle, Paris 1870.
373. G. SCHLUMBERGER, Nicéphore Phocas, Paris 1890; ed. nouă 1923.
374. G. SCHLUMBERGER, L'épopée byzantine à la fin du dixième siècle, 969—1057, Paris 1896—1905.
375. F. CHALANDON, Les Comnène, Paris 1900—1912.
376. G. SCHLUMBERGER, Expédition des Almugavares en Orient, Paris 1902.
377. G. SCHLUMBERGER, Le siêge, la prise et le sac de Constantinople par les Turcs en 1453, Paris 1914.
378. CH. DIEHL, Figures byzantines, Paris 1908—1913.
379. C. NEUMANN, Die Weltstellung des byzantinischen Reiches vor den Kreuzzügen, Leipzig 1884; și trad. franceză, Paris 1901.
380. K. E. ZACHARIAE VON LINGENTHAL, Geschichte des griechisch-römischen Rechts, Berlin 1892.
380 a. J. LAURENT, Byzance et les Turcs Seldjoucindes dans l'Asie occidentale jusqu'en 1081, Nancy 1919.

www.dacoromanica.ro

Ungaria

381. E. CSUDAY, Die Geschichte der Ungarn (trad. germană), Berlin 1899.
382. E. SAYOUS, Histoire générale des Hongrois, Budapesta 1900; Histoire d'Hongrie, Paris 1910.
383. H. MARCZALI, Ungarische Verfassungsgeschichte, Tübingen 1910.
384. Cf., Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften, Leipzig 1912 sq.
385. Ca indicaț. generale cf. Kont, La Hongrie littéraire et scientifique, Paris 1896.
386. J. HAMPEL, Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn, Braunschweig 1905.
387. J. SZINNYET, Die Herkunft der Ungarn, Berlin 1920.
388. R. F. KAINDL, Beiträge zur älteren ungarischen Geschichte, Wien 1893,
389. L. KUPELWIESER, Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen, Wien 1895.

Slavii de Sud; Balcani

390. F. v. SISIC, Geschichte der Kroaten, I (—1102), Zagreb 1917.
391. KLAIC-BOJNICIC, Geschichte Bosniens, Leipzig 1885.
392. C. JIRECEK, Geschichte der Serben, Gotha, I, 1911; II, 1, 1918.
393. C. JIRECEK, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, Wien 1903—1905 (Denkschr. K. Akad. Wiss.).
394. C. JIRECEK, Geschichte der Bulgaren, Prag 1876.
395. W. SLATARSKI, Geschichte der Bulgaren, I, Leipzig 1917.
396. S. GOPCEVIC, Geschichte von Montenegro und Albanien, Gotha 1914.
397. N. IORGA, Brève histoire de l'Albanie, București 1919.
398. THALLOCZY, JIRECEK, Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter (trad. germ.), Leipzig 1914.

România

399. N. IORGA, Geschichte des rumänischen Volkes, Gotha 1905.
400. N. IORGA, Histoire des Roumains et de leur civilisation, București 1922.
401. F. MUELLER, Lehrbuch der Geschichte Romäniens, Sibiiu 1922.
402. N. IORGA, Istoria poporului românesc, București 1922.
403. A. D. XENOPOL, Istoria Românilor, București 1914.
404. D. ONCIUL, Originile Principatelor Române, București 1899.
405. G. D. TEUTSCH, Geschichte der Siebenbürger Sachsen, Sibiiu 1899.
406. N. IORGA, Chilia și Cetatea-Albă, București 1900.
407. N. IORGA, Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria, București 1915.
408. E. PICOT, A. BENGESCO, Alexandre le Bon, prince de Moldavie, Wien 1882.
409. I. MINEA, Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund, București 1919.

www.dacoromanica.ro

410. N. IORGA, Istoria lui Ștefan-cel-Mare, București 1904; V. PÂRVAN, Relațiile lui Ștefan-cel-Mare cu Ungaria, București 1905; I. URSU, Ștefan-cel-Mare și Turcii, București 1914.
411. V. CONDURATU, Relațiunile Țerii Românești și Moldovei cu Ungaria, București 1898.

Bohemia

412. A. BACHMANN, Geschichte Böhmens (—1526), Gotha 1899— 1905.
413. C. ZIBRT, Bibliografie české Historie, Praha 1900—1909.
414. J. LOSERTH, Hus und Wiclif, Prag—Leipzig 1884.
415. F. v. BEZOLD, Zur Geschichte des Husitentums, München 1874.

Lumea Slavă

416. P. J. SCHAFARIK, Slavische Altertümer (trad. germ.), Leipzig 1843—1844.
417. L. NIEDERLE, Manuel de l'antiquité slave, Paris 1923.
418. L. LÉGER, Les anciennes civilisations slaves, Paris 1921.
419. R. ROEPELL, J. CARO, Geschichte Polens (—1506), Hamburg—Gotha 1840—1886.
420. ST. KUTRZEBA, Grundriss der polnischen Verfassungsgeschichte (trad. germ.), Berlin 1912. P. bibliografia mai nouă (1911—1921) v. Th. ZEBROWSKI, Bulletin bibliographique în Le Moyen Âge, 1923.
421. HRUSHEVSKIJ, Geschichte des ukrainischen Volkes, Leipzig, I, 1906.
422. M. ROSTOVTZEFF, Iranians and Greeks in South Russia, Oxford 1922 (și începutul Evului Mediu).
423. A. RAMBAUD, Histoire de la Russie, ed. 6, Paris 1913.
424. A. BRUECKNER, Geschichte Russlands, I, Gotha 1896.
425. W. THOMSEN, The relations between ancient Russia and Scandinavia, Oxford 1877; și trad. germană, Gotha 1879.
426. J. CURTIN, The Mongols in Russia, London, 1907.
427. TH. SCHIEMANN, Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert, Berlin 1885.
428. P. MILJUKOV, Skizzen russischer Kulturgeschichte (trad. germ.), I, Leipzig 1898.
429. L. K. GOETZ, Staat und Kirche in Altrussland (998—1240), Berlin 1908.
430. V. O. KLUCHEVSKI, A History of Russia, London—New-York 1911.
431. M. G. SCHYBERGSON, Geschichte Finnlands (trad. germ.), I, Gotha 1896.

Scandinavia

432. A. BUGGE, Die Wikinger, Halle 1906.
433. K. v. MAURER, Vorlesungen über altnordische Rechtsgeschichte, Leipzig 1906—1909.

www.dacoromanica.ro

434. O. MONTELIUS, Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum 11. Jahrhundert n. Chr., Leipzig 1906.
435. E. G. GEIJER, Geschichte Schwedens, Hamburg 1832. B. Schmeidler, Hamburg-Bremen und Nord-ost Europa vom 9—11 Jahrhundert, 1918.

2. *ASIA. ISTORIE POLITICĂ ȘI CULTURALĂ*

436. R. GROUSSET, Histoire de l'Asie, Paris 1922.
437. L. CAHUN, Introduction à l'histoire de l'Asie, Paris 1896.
438. CL. HUART, Histoire des Arabes, Paris 1913.
439. J. HELL, Die Kultur der Araber (W. u. B. 64), Leipzig 1919.
440. L. CAETANI, Annali dell'Islam, I, Milano 1905—1914.
441. H. LAMMENS, Le berceau de l'Islam, I, Rome 1914.
442. NOELDEKE, Geschichte des Korans, Leipzig 1909.
443. G. LE STRANGE, The Lands of eastern caliphate, Cambridge 1905.
444. M. VAN BERCHEM, La propriété territoriale et l'impôt foncier sous les premiers Califes, Genève 1886, V. lista operelor lui M. v. Berchem († 1921) în Revue Archéologique, V, XVII (1923), p. 150 sq.
445. ST. LANE-POOLE, A History of Egypt (v. 6): in the middle ages, London 1901.
446. N. IORGA, Geschichte des osmanischen Reiches, Gotha 1908—1912.
447. Cf., Mitteilungen zur osmanischen Geschichte, Wien 1921 sq.
448. J. LAURENT, L'Arménie entre Byzance et l'Islam, Paris 1919.
449. A. TER MIKELIAN, Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zur byzantinischen, Leipzig 1892.
450. J. SYKES, A History of Persia, London 1915.
451. ST. LANE-POOLE, Mediaeval India under Muhammedan rule, London 1903.
452. H. CORDIER, Histoire générale de la Chine, Paris 1920—1921.
453. H. YULE, Cathay and the way thither London 1866; The book of Ser Marco Polo, ed. Cordier London 1903.
454. J. STRAKOSCH-GRASSMANN, Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa, Innsbruck 1893.

VII. ISTORIA BISERICII

455. J. H. KURTZ, Lehrbuch der Kirchengeschichte, Leipzig 1906.
456. K. MUELLER, Kirchengeschichte, Tübingen 1892—1919.
457. C. J. v. HEFELE, Konziliengeschichte (se preferă ed. franceză de H. Leclercq), Paris 1907—1914.
458. A. HARNACK, Mission und Ausbreitung des Christentums, Leipzig 1915.
459. K. HEUSZI, Kompendium der Kirchengeschichte, Tübingen 1919.
460. H. v. SCHUBERT, Geschichte der christlichen Kirche im Frühmittelalter, Tübingen 1917—1921.

www.dacoromanica.ro

461. H. C. LEA, A history of the inquisition of the Middle Ages (se preferă ed. germană), Leipzig 1905—1913.
462. A. HARNACK, Dogmengeschichte, Tübingen 1914.
463. L. DUCHESNE, Histoire ancienne de l'Eglise, Paris 1907—1910.
464. F. H. DUDDEN, Gregory the Great, London 1905.
465. R. P. PARGOIRE, L'Eglise byzantine de 527 à 847, Paris.
466. D. L. GOUGAUD, Les chrétientés celtiques, Paris, 1911.
467. J. LANGEN, Geschichte der römischen Kirche, Gotha 1881—1893.
468. J. HALLER, Papsttum und Kirchenreform, I, Berlin 1903.
468. W. NORDEN, Das Papsttum und Byzanz, Berlin 1903.
469. L. BREHIER, Le schisme oriental du XI-e siècle, Paris 1899.
470. F. PICAVET, Gerbert, un pape philosophe d'après l'histoire et la légende (Bibl. de l'Ec. des Hautes Etudes Sciences religieuses), Paris 1897.
471. W. MARTENS, Gregor VII., sein Leben und Wirken, Leipzig 1894.
472. C. MIRBT, Die Publizistik im Zeitalter Gregors VII., Leipzig 1894.
473. A. LUCHAIRE, Innocent III, 6 vol., Paris 1904—1908.
474. N. IORGA, Papi și împărați, București 1921.
475. E. VACANDARD, Vie de St. Bernard, abbé de Clairvaux, Paris 1910.
476. E. SACKUR, Die Cluniacenser bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts, Halle 1892—1894.
477. H. THODE, Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien, Berlin 1905; J. JOERGENSEN, Saint François d'Assise (trad. fr.), Paris; E. GEBHART, L'Italie mystique, Paris 1922.
478. G. MOLLAT, Les Papes d'Avignon (1305—1378), Paris 1912.
479. H. FINKE, Papsttum und Untergang des Templerordens, Münster 1907.
480. L. MIROT, La politique pontificale et le retour du Saint-Siège à Rome en 1376, Paris 1899.
481. L. GAYET, Le grand Schisme d'Occident, Paris 1889.
482. N. VALOIS, La crise religieuse du XV siècle (1418—1450), Paris 1909.
483. L. PASTOR, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, Freiburg, 1901—1920.
484. J. GUIRAUD, L'Eglise romaine et les origines de la Renaissance, Paris.
485. P. B. GAMS, Series episcoporum ecclesiae catholicae, Regensburg 1873—1886.
486. K. EUBEL, Hierarchia catholica medii aevi (1198—1503), Münster 1898—1901.
487. H. WILTSCH, Handbuch der kirchlichen Geographie und Statistik, Berlin 1846.
488. M. LE QUIEN, Oriens christianus, Paris 1740.
489. H. PRUTZ, Die geistlichen Ritterorden, Berlin 1908.
490. A. HARNACK, Das Mönchstum, seine Ideale und seine Geschichte, Giessen, 1907.

www.dacoromanica.ro

VIII. ISTORIA ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ

491. W. CUNNINGHAM, An essay on west ern civilisation in its economic aspects, Cambridge 1898—1909.
492. M. KOVALEVSKY, Die ökonomische Entwicklung Europas (trad. din ruseşte), Berlin 1901—1909.
493. A. MEITZEN, Siedelung und Agrarwesen der West- und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen, Slawen, Berlin 1896.
494. G. v. BELOW, Probleme der Wirtschaftsgeschichte, Tübingen 1920. Cf. No. 175 şi K. Bücher Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Tübingen, 1923.
495. V-te G. D'AVENEL, Histoire économique de la propriété, des salaires des denrées, Paris 1886 sq.
496. A. DOPSCH, Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit, Weimar 1912.
497. W. SOMBART, Der moderne Kapitalismus (vol. I) ed. 5 München 1922.
497 a. P. BOISSONNADE, Le travail dans l'Europe chrétienne du moyen âge, Paris 1921.

Franţa

498. G. ESPINAS, Une bibliographie de l'histoire économique de France au moyen âge, Paris 1907.
499. H. SÉE, Les classes ruralês et le régime domanial en France au moyen âge, Paris 1901.
500. H. PIGEONNEAU, Histoire du commerce de la France, Paris 1885—1889.
500 a. H. LEVASSEUR, Histoire des classes ouvrières en France avant 1789, Paris 1900.
501. H. HAUSER, Ouvriers des temps passés (XV—XVI siècles), Paris 1906.
502. G. FAGNIEZ, Documents relatifs à l'histoire du commerce en France, Paris 1898—1900.
503. CH. DE LA RONCIÈRE, Histoire de la marine française, Paris 1899—1906.
503 a. BOURQUELOT, Les Foires de Champagne, Paris.

Imperiul

504. R. KOTZSCHKE, Deutsche Wirtschaftsgeschichte bis zum 17. Jahrhundert, Leipzig 1908.
505. K. LAMPRECHT, Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter, Leipzig 1886.
506. K. TH. v. INAMA-STERNEGG, Deutsche Wirtschaftsgeschichte, Leipzig 1879.
507. V. VOGEL, Geschichte der deutschen Seeschiffahrt, Berlin 1915.
508. A. SCHULTE, Geschichte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien mit Ausschluss von Venedig, Leipzig 1900.

www.dacoromanica.ro

509. G. SEELIGER, Die soziale und politische Bedeutung der Grundherrschaft im früheren Mittelalter, Leipzig 1903.
510. Cf. H. PIRENNE, Bibliographie de l'histoire de Belgique, Bruxelles—Gand 1902.

Anglia

511. W. CUNNINGHAM, The growth of English industry and commerce during the early and middle ages, Cambridge 1905.
512. H. O. MEREDITH, Outlines of the Economic History of England, London.
513. W. ASHLEY, Englische Wirtschaftsgeschichte, Leipzig 1896.
514. P. VINOGRADOFF, The Growth of the Manor, London 1905.
515. F. SEEBOHM, The english village community, London 1896.
516. G. BRODNITZ, Englische Wirtschaftsgeschichte, I, Leipzig 1918.

517. A. SCHAUBE, Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebiets, bis zum Ende der Kreuzzüge, München—Berlin 1906.
518. A. DE CAPMANY, Memorias historicas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona, Madrid 1779—1792.

Italia

519. L. M. HARTMANN, Zur Wirtschaftsgeschichte Italiens im frühen Mittelalter, Gotha 1905.
520. R. CAGGESE, Classi e comuni rurali nel medio evo italiano, Firenze 1907.
521. G. ARIAS, Il sistema della costituzione economica e sociale italiana nell'età dei Communi, Torino 1905.
522. H. SIEVEKING, Genueser Finanzwesen, Freiburg 1899.
523. E. HEYCK, Genua und seine Marine im Zeitalter der Kreuzzüge, Innsbruck 1886.
524. C. MANFRONI, Storia della marina italiana (sec. V—XVI), Livorno—Roma 1897—1902.
525. A. DOREN, Studien aus der Florentiner Wirtschaftsgeschichte, Stuttgart—Berlin 1901—1908.
526. G. YVER, Le commerce et les marchands dans l'Italie méridionale au 13-e et au 14-e siècle, Paris 1903.
527. M. SCHIPA, Contese sociali napoletane nel medio evo, Napoli 1908.

Orientul

528. W. HEYD, Histoire du commerce du Levant au Moyen Âge (trad. fr.), Leipzig 1885; cf. E. BYRNE, American Historical Review, XXV, (1920.)

www.dacoromanica.ro

529. I. NISTOR, Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI Jahrhundert, Gotha 1911; Handel und Wandel in der Moldau, Cernăuți 1912.
530. N. IORGA, Istoria Comerțului românesc, I, Vălenii de Munte, 1915.
531. ȘT. METEȘ, Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul, Sighișoara 1921.
531 a. A. DOPSCH, Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslawen, Weimar 1909.

Istoria Militară

532. H. DELBRUECK, Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. Berlin 1906—1909.
533. C. OMAN, A history of the art of war, from the 4-tht o the 14-th century, London 1898.
534. CH. FFOULKES, Armour and weapons, Oxford 1909.

IX. ARCHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI

535. Histoire de l'Art, publ. sous la direct. de M. A. Michel, Paris 1903 sq.
536. K. WOERMANN, Geschichte der Kunst, Leipzig 1922 (vol. 2—4).
537. A. SPRINGER, Handbuch der Kunstgeschichte, Leipzig 1914—1919.
538. O. TAFRALI, Istoria Artelor, I, București 1922.
539. A. BRUTAILS, Précis d'archéologie du Moyen Age, Paris 1908; L'archéologie du Moyen Age, ses méthodes, études critiques, Paris 1904.
540. N. IORGA, Istoria artei medievale și moderne, București 1923.
540 a. MARIN SIMIONESCU-RIMNICEANU, Istoria Artelor, București, 1924.
541. A. SCHULTZ, Das häusliche Leben der europäischen Kulturvölker. München—Berlin 1903 cf. No. 183.
542. G. GRUPP, Kulturgeschichte des Mittelalters, Paderborn 1907—1908.
543. G. DEHIO u. G. v. BEZOLD, Die kirchliche Baukunst des Abendlandes, Stuttgart 1894—1901.
544. W. MOLSDORF, Führer durch den symbolischen und typologsichen Bilderkreis der christlichen Kunst des Mittelalters, Leipzig 1920.
545. O. PIPER, Burgenkunde, Bauwesen und Geschichte der Burgen, München 1912; Abriss der Burgenkunde, 1914 (Göschen, 119).
546. C. ENLART, Villes Mortes du Moyen Age, Paris 1920.
547. J. STRZYGOWSKI, Der Ursprung der christlichen Kirchenkunst, Leipzig 1920.
548. L. BRÉHIER, L'art chrétien, Paris 1918.
549. J. STRZYGOWSKI, Altai-Iran und die Völkerwanderung, Leipzig 1917 cf. No. 386.
550. E. MÂLE, L'art français et l'art allemand au Moyen Age, Paris 1922.
551. C. ENLART, Manuel d'archéologie française, Paris I (1920), II, III (1916).

www.dacoromanica.ro

552. E. MÂLE, L'art religieux en France au XII-e siècle, Paris 1922; L'art religieux en France au XIII-e siècle, Paris 1921; L'art religieux en France à la fin du Moyen Age, Paris 1922.
553. A. HUMBERT, La sculpture sous les Ducs de Bourgogne (1361—1483), Paris 1913.
554. J. WEST, Gothic architecture in England and France, London 1911.
555. R. HAMANN, Deutsche und französische Kunst im Mittelalter, Marburg a. d. Lahn 1923.
556. A. BOINET, La miniature carolingienne. Son origine, ses développements, Paris.
557. G. MILLET, Recherches sur l'iconographie de l'Evangile, Paris 1916.
558. J. DIEFFENBACHER, Deutsches Leben im 12. und 13. Jahrhundert (Göschen, 93, 238), 1918—1919.
559. O. DOERING, Deutschlands mittelalterliche Kunstdenkmäler als Geschichtsquelle, Leipzig 1910.
560. G. DEHIO, Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler, Berlin 1906—1912.
561. PUIG Y CADAFALCH, FOLGUERA Y SIVILLA, GODAY Y CASALS, L'arquitectura romanica à Cataluna, Barcelona 1909.
562. A. VENTURI, Storia dell'Arte Italiana, Milano 1901 sq.
563. P. TOESCA, G. S. RIZZO, Storia dell'Arte classica e italiana, Torino 1913 sq.
564. E. BERTAUX, L'art dans l'Italie méridionale, Paris 1904.
565. G. T. RIVOIRA, Le origini della architettura lombarda, Milano 1909.
566. CROWE and CAVALCASELLE, A history of painting in Italy (trad. engl.), London 1903.
567. CH. DIEHL, Manuel d'art byzantin, Paris 1910.
568. O. DALTON, Byzantine art and archaeology, London 1912.
569. A. VAN MILLINGEN, Byzantine Constantinople, London 1899.
570. G. MILLET, L'art serbe, I, Les églises, Paris 1919.
571. G. MILLET, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916.
572. N. IORGA, G. BALȘ, Histoire de l'art roumain, Paris 1922.
573. L. RÉAU, L'art russe, I (des origines à Pierre le Grand), Paris 1921.
574. H. SALADIN et G. MIGEON, Manuel d'art musulman, Paris 1907.
575. G. T. RIVOIRA, Architettura musulmana, Milano 1914.
576. J. STRZYGOWSKI, Die Baukunst Armeniens und Europa, Wien 1918.

X. ISTORIA LITERATURII ȘI FILOZOFIEI

577. A. EBERT, Allgemeine Geschichte der Litteratur im Mittelalter, Leipzig 1874—1889.
578. M. MANITIUS, Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters, München 1910.
579. N. IORGA, Istoria literaturilor romanice, I—III, București 1920.

www.dacoromanica.ro

580. Histoire littéraire de la France, Paris 1733 sq.
581. L. PETIT DE JULLEVILLE, Histoire de la langue et de la littérature française, Paris 1912.
582. J. BÉDIER, Les légendes épiques du Moyen Âge, Paris 1921.
583. G. PARIS, La littérature française au Moyen Âge, Paris 1909.
584. F. LOT, Etude sur le Lancelot en prose, Paris 1918.
585. M. LOT-BORODINE, Le roman idyllique au Moyen Âge, Paris 1913.
586. C. VORETZSCH, Einführung in das Studium der altfranzösischen Literatur, Halle, 1913.
587. VOGT u. KOCH, Geschichte der deutschen Literatur, Leipzig—Wien 1918—1920.
588. Grundriss der deutschen Literatur, Berlin—Leipzig 1922.
589. G. EHRISMANN, Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters, I, München 1918.
590. Cambridge history of english literature, ed. A. Ward and A. R. Waller, Cambridge 1907—1916.
591. F. J. SNELL, The age of Chaucer; The age of transition (1346—1580), Handbooks of english literature, London 1901—1905.
592. R. WUELKER, Geschichte der englischen Literatur, Leipzig 1906.
593. A. D'ANCONA, O. BACCI, Manuale della litteratura italiana, Firenze 1907.
594. J. A. SCARTAZZINI, Dante-Handbuch, Leipzig 1892.
595. PH. A. BECKER, Geschichte der spanischen Literatur, Strassburg 1903.
596. G. MONTELATICI, Storia della letteratura byzantina, Milano 1916 (Hoepli), cf. No. 105 a.
597. D. C. HESSELING, Essai sur la civilisation byzantine (trad. fr.), Paris 1907.
598. A. N. PYPIN, V. SPASOVIC, Geschichte der slawischen Literaturen (trad. germ.), Leipzig 1880—1884.
599. Die Literaturen des Ostens, Leipzig. A. Baumstark, Geschichte der syrischen Literatur, Bonn 1922.
600. E. GILSON, La philosophie au Moyen Âge, Paris 1922 (Payot, 25—26).
601. F. PICAVET, Esquisse d'une histoire générale et comparée des philosophies médiévales, Paris 1907.
602. P. TH. HOFFMANN, Der mittelalterliche Mensch, gesehen aus Welt und Umwelt Notkers des Deutschen, Gotha 1922.

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

I. CONCEPŢIUNEA ACTUALĂ A ISTORIEI MEDIEVALE

Introducere.

I. Evul Mediu în istoriografia Renaşterii p. 10.

II. Critica textelor medievale în sec. XVII p. 16.

III. Disprețul pentru veacul de mijloc în istoriografia sec. XVIII p. 19.

IV. Entuziasmul romantic p. 22.

V. Evul Mediu în istoriografia sec. XIX p. 27.

VI. Concepţiuni sintetice recente p. 33.

II. BIBLIOGRAFIE p. 37.

I. NOŢIUNI GENERALE PRIVITOARE LA STUDIILE ISTORICE. Generalităţi No. 1—7. Filozofia Istoriei 8—10

II. BIBLIOGRAFIE: generală 11—14; periodică 15—56. Dicţionare enciclopedii 57—65

III. ŞTIINŢE AJUTĂTOARE. Paleografie 66—70. Diplomatică 71—75. Cronologie 76—78. Filologie 79—83. Genealogie, Eraldică, Sfragistică 84—87. Numismatică 88—9. Geografie 90—96.

IV. IZVOARE. Manuale 97—105 a. Colecţii de texte şi documente 106—171

V. GENERALITĂŢI PRIVITOARE LA ISTORIA MEDIEVALĂ No. 172—190

VI. ISTORII NAŢIONALE. Europa: istorie politică şi administrativă No. 191—435. Asia: Istorie politică şi culturală: No. 436—454

VII. ISTORIA BISERICII No. 455—490

VIII. ISTORIA ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ No. 491—534

IX. ARCHEOLOGIE ŞI ISTORIA ARTEI No. 535—576

X. ISTORIA LITERATURII ŞI FILOZOFIEI No. 577—602

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro